ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի թերթ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է 1993 ԹՎԱԿԱՆԻ ՓԵՏՐՎԱՐԻՑ

16—27 ՄԱՅԻՍԻ 1998 Թ.

№ 10 (119)

ԳԻՆԸ՝ 50 ԴՐԱՄ

ՀՀ ԳԱԱ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Նախկինում մենք հոբելյաններ շատ էինք նշում՝ շռինդով, աղմուկով, ծնծղաներով: Եվ որքան էլ սույն երևույթը ուներ քարոզչական գունավորում, դրանում նաև լավ կողմեր կային: Որովհետև մենք նաև հիշում և շուքով նշում էինք մեր ժողովրդի մեծերի ու վաստակած մարդկանց տարելիցները:

Հիմա, երբ մենք մոռացել ենք այս գեղեցիկ ավանդույթը, պետք է արժանին մատուցել Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի նախագահությանը, որը ժամանակին և հավուր պատշաճի անդրադառնում է Հայաստան աշխարհին, հայ ժողովրդին ու հայ գիտությանը ակնառու ծառայություններ մատուցած գիտնականների հոբելյաններին: Եվ հավատացեք, այդ ուշադրությունն ու մեծարանքը անչափ կարևոր են ու պետք են մարդկանց:

ՀՀ ԳԱԱ հերթական նիստը նշում էր ակադեմիկոս, աստղագիտության բյուրականյան ուղղության երևելի հիմնադիրներից մեկի, համաշխարհային հռչակի աստղագետ Լյուդվիգ Վասիլի Միրզոյանի ծննդյան 75 և գիտամանկավարժական գործունեության 50 տարին:

Եղան բազում ելույթներ. խոսեցին գործընկերները, աշակերտները ու նաև՝ վաղեմի ընկերներն ու բարեկամները:

Մեծն Վիկտոր Համբարձումյանի աշակերտին, համախոհին ու զինակցին, մեծանուն աստղագետին մաղթեցին քաջառողջություն, երկար տարիների կյանք, մարդկային երջանկություն և բեղուն գործունեություն՝ ի փառս աստղագիտության հայ դպրոցի զարգացման: ՀՀ ԳԱԱ պրեզիդենտ, ակադեմիկոս Ֆադեյ Սարգսյանը արժեքավորեց Լյուդվիգ Միրզոյանի հայ աստղագիտությանը բերած վաստակը, ջերմորեն շնորհավորեց հոբելյարին և նրան հանձնեց ՀՀ ԳԱԱ նախագահության ողջույնը, որտեղ ասված է.

ՄԵԾԱՐԳՈ ԼՅՈՒԴՎԻԳ ՄԻՐԶՈՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ նախագահությունը, ֆիզիկամաթեմատիկական և տեխնիկական գիտությունների բաժանմունքը ջերմորեն շնորհավորում են Ձեզ՝ բյուրականյան ուղղությունը հիմնադրած առաջին փայլուն սերնդի լավագույն ներկայացուցիչներից մեկին, հայրենական և համաշխարհային աստղագիտության մեջ անուրանալի վաստակ ունեցող գիտնականին՝ ծննդյան 75-ամյակի և գիտամանկավարժական գործունեության 50-ամյակի առթիվ:

Դուք անցել եք հայ մտավորականին բնորոշ, գիտությանն ու կրթությանը նվիրված ուղի: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմին մասնակցելուց հետո, ավարտելով Երևանի պետական համալսարանը, Դուք սկսեցիք աշխատել Բյուրականի աստղադիտարանում, դառնալով նրա հիմնադրման և կայացման գործի անմիջական մասնակից: Ակադեմիկոս Վիկտոր Համբարձումյանի ղեկավարությամբ, ձևավորվելով որպես գիտնական, գիտության կազմակերպիչ և մանկավարժ, Դուք դարձաք տասնյակ գիտական մենագրությունների, աստղագիտական դասագրքերի և գիտամատչելի ձեռնարկների հեղինակ:

Նշանակալի են Ձեր ծառայությունները «Աստղաֆիզիկա» հանդեսի ստեղծման և առաջընթացի մեծ ու պատվավոր գործում:

Երիտասարդ անկայուն աստղերի և աստղային օբյեկտների վերաբերյալ Ձեր, Ձեր աշակերտների և հետևորդների ուսումնասիրությունները հայտնի են և ընդունված են աշխարհի աստղագետների կողմից:

Ձեր գիտական հետազոտությունների շրջանակը չի սահմանափակվում միայն աստղասփյուռներով և երիտասարդ անկայուն աստղերով: Այն զգալիորեն ավելի լայն ընդգրկում ունի՝ սկսած գիսավորներից, մինչև քվազարներ և գալակտիկաների խմբեր:

1949 թ. սկսած Ձեր բեղմնավոր մանկավարժական գործունեությունը Երևանի համալսարանում շարունակվում է մինչև այսօր, և պատահական չէ, որ Բյուրականի աստղադիտարանի ներկա սերունդը գրեթե ամբողջությամբ բաղկացած է Ձեր աշակերտներից:

Ձեր գիտական, գիտամանկավարժական վաստակը բարձր են գնահատվել և նշվել մի շարք կառավարական պարգևներով: Դուք ընտրվել եք մի շարք միջազգային աստղագիտական միությունների անդամ:

Հարգարժան հոբելյար, Ձեզ՝ գիտության մշակին, սրտանց ցանկանում ենք առողջություն և բարեկեցություն:

Ֆ. Տ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ պրեզիդենտ, ակադեմիկոս

Յու. Հ. ՇՈՒՔՈՒՐՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ ՖՄՏԳ բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար, ակադեմիկոս

«ՀԻՇՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ» ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ

140 տարի առաջ Գերմանիայում ծնվեց մի մարդ, որին վիճակված էր ստանձնել իր երկրի սխալները «մարդկայնություն» ֆենոմենով սրբագրելու և օտար մի ժողովրդի ողբերգական ճակատագիրը ընկալելու ու նրա տառապանքը կիսելու վեհ առաքելությունը: Այդ մարդը հայ ժողովրդի բարեկամ, հասարակական ականավոր գործիչ, աստվածաբան Յոհաննես Լեփսիուսն էր: ՀՀ ԳԱԱ-ի և Գերմանիայի Հալլե-Վիտենբերգի Մարտին Լյութերի անվան համալսարանի կազմակերպած միջազգային գիտաժողովը, որի բացումը տեղի ունեցավ ապրիլի 22-ին՝ ՀՀ ԳԱԱ նախագահության նիստերի դահլիճում, նվիրված էր մեծ մարդասերի ծննդյան 140-ամյակին: Գիտաժողովը բացեց ՀՀ ԳԱԱ փոխպրեզիդենտ, ակադեմիկոս Գագիկ Սարգսյանը: Այնուհետ, արքեպիսկոպոս Գարեգին Ներսիսյանը օրհնանքի և երախտագիտության խոսքեր հղեց գիտաժողովի մասնակիցներին, օտարերկրացի հյուրերին, և, հատկապես, դահլիճում ներկա Յ. Լեփսիուսի ազգականներին: «Յոհաննես Լեփսիուսը Գերմանիայի և Հայաստանի միջև» թեմայով հանդես եկավ Հալլե-Վիտենբերգի Մարտին Լյութերի անվան համալսարանի Յ. Լեփսիուսի արխիվի ղեկավար Հերման Գոլտցը: Գիտաժողովի մասնակիցները մեծ հետաքրքրությամբ ունկնդրեցին ակադեմիկոս Վարդգես Միքայելյանի «Յոհաննես Լեփսիուս. կյանքը և գործը» և Գերմանիայի Հեյդելբերգի համալսարանի սոցիոլոգիայի ինստիտուտի ներկայացուցիչ Ռայներ Լեփսիուսի՝ «Յոհաննես Լեփսիուսը քաղաքագիտության և սոցիոլոգիայի տեսանկյունից» թեմաներով ելույթները: «Յոհաննես Լեփսիուսը և Հայաստանը» թեմայով հանդես եկավ դոկտոր-պրոֆեսոր Ստեփան Ստեփանյանը:

Յ. Լեփսիուսի 140-ամյակին նվիրված գիտաժողովին մասնակցում էր ավստրիացի մեր հայրենակից, հայտնի գրող-կինոռեժիսոր, Ավստրիայի «Ֆրանց Վերֆել» կոմիտեի փոխնախագահ Արտեմ Օհանջանյանը: Գիտաժողովի մասնակիցներին հնարավորություն ընձեռվեց դիտել «Մուսա լեռան քառասուն օրը» փաստա-վավերագրական կինոնկարից առանձին հատվածներ: Միլանի քաղաքային խորհուրդը, «Իտալիա—Հայաստան» միության փոխնախագահ Պետրո Քուչուկյանի միջոցով, գիտաժողովին էին նվիրել այդ խորհրդի «Հայերի ցեղասպանությունը» քննարկող նիստի տեսագրությունը, որի առանձին հատվածներ նույնպես ներկայացվեցին: Ցեղասպանության փաստացի ը ն դ ու ն մ ա ն քվեարկությանը մասնակցած, Միլանի քաղաքային խորհրդի 40 պատգամավորներից 39-ը կողմ էին քվեարկել և միայն մեկ անդամ մնացել էր ձեռնպահ: Գիտաժողովի մասնակիցները ջերմ ծափահարություններով ընդունեցին այս փաստը և դա բնական էր, քանզի այս հանգամանքը խոսում էր այն մասին, որ քաղաքակիրթ աշխարհը, թեկուզ դանդաղորեն, բայց, այնուամենայնիվ, ճանաչում է «Հայ դատը» և հայերի ցեղասպանության անժխտելի իրողությունը:

«Յոհաննես Լեփսիուսի ելույթը Սողոմոն Թեհլիրյանի դատավարության ժամանակ» թեմայով իր զեկուցումը ներկայացրեց ակադեմիկոս Գևորգ Ղարիբջանյանը: Յոհաննես Լեփսիուսի 140-ամյակին նվիրված միջազգային գիտաժողովը այդ օրը ավարտվեց:

ԵՐԱԽՏԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՏՈՒՐՔ

Գիտաժողովը, որը մեծ բավականություն պատճառեց բոլոր ներկաներին, այո՛, ավարտվեց, սակայն հաջորդ օրը՝ ապրիլի 23-ին, Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտում կազմակերպված միջոցառումը, ըստ էության, դրա շարունակությունն էր:

Գերմանիայի Հալլե-Վիտենբերգի Մարտին Լյութերի անվան համալսարանի Յ. Լեփսիուսի արխիվի գիտական ղեկավար Հերման Գոլտցը պաշտոնապես Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտին հանձնեց Յոհաննես Լեփսիուսի անձնական արխիվի գիտական նկարագրման ցուցակների ժողովածուն: Ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի տնօրեն Լավրենտի Բարսեղյանը իր ելույթում բարձր գնահատեց այդ նվիրատվությունը և հույս հայտնեց, որ նման միջոցառումներն էլ ավելի կնպաստեն հայ և գերմանացի ժողովուրդների արդեն իսկ կայացած մերձեցմանը:

Արարողության մասնակիցներին ողջույնի խոսքերով դիմեցին Յոհաննես Լեփսիուսի թոռը՝ Մանֆրեդ Աշկեն, Ավստրիայի «Ֆրանց Վերֆել» կոմիտեի փոխնախագահ Արտեմ Օհանջանյանը, «Իտալիա—Հայաստան» միության փոխնախագահ Պետրո Քուչուկյանը և պաշտոնատար այլ անձինք: Այնուհետև միջոցառման մասնակիցները տեղափոխվեցին Մեծ Եղեռնի հուշահամալիր, մասնակցելու հայ ժողովրդի մեծ բարեկամներ Յ. Լեփսիուսի, անգլիացի պետական, քաղաքական և հասարակական գործիչ լորդ Ջեյմս Բրայսի և ավստրիացի նշանավոր գրող Ֆրանց Վերֆելի գերեզմանաթմբերից Հայաստան բերված հողով լի սափորների ամփոփման ու նրանց հիշատակը հավերժացնող հուշատախտակների փակցման արարողություններին, որոնք ուղեկցվեցին արքեպիսկոպոս Գարեգին Ներսիսյանի և մի խումբ հոգևորականների կողմից մատուցված հոգեհանգստի պատարագով: Այդ ամենը վեհ էր ու գեղեցիկ:

Ասքանազ ԱՍԼԱՆՅԱՆ

Երևան, ապրիլ, 1998

ԽԵՑԵԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՔԱՐԵՐԸ

Խեցեգործության սկիզբը գնում-հասնում է մարդկության զարգացման քարեդարյան ժամանակները:

Խեցեգործական արվեստը հիմնված է կավի և ջրի խառնուրդից կազմված զանգվածի մաքրության, համասեռության, պլաստիկության վրա: Այդ զանգվածի վրա ձեռքի զանազան միջամտությունների շնորհիվ հնարավոր է դառնում ամենապարզ և ամենաբարդ իրերի ձևավորումը:

Սկզբնապես խեցեգործական իրերի ձևավորումը կատարվում էր ձեռքով: Հետագայում մարդուն օգնության եկան հատուկ պտտվող խեցեգործական սեղանիկը, ձուլման կամ լցման եղանակները: Սրանց օգնությամբ կատարելագործվեց խեցեգործության տեխնիկան ու տեսականին, զարգացավ թրծման, պատրաստման, ձևավորման արվեստը: Եվ այդուհանդերձ, խեցեգործական իրերի միակ բաղադրիչը մնաց կավը: Հենց այդտեղից էլ առաջացել է «կերամիկա» բառը, որի հիմքում ընկած է «կերամոս» բառը, որը հին հունարենում նշանակում է կավ: Կավից ստեղծված խեցեգործական իրերը նախնական վիճակում չունեն ամրություն, այն ձեռք են բերում չորացումից և թրծումից հետո:

Առաջին հայացքից այդքան պարզ թվացող կավը զանազան ցանկալի և ոչ ցանկալի հատկություններ կարող է հաղորդել խեցեգործական իրերին: Օրինակ, գույնը, որը խիստ կախման մեջ է նրա մեջ պարունակվող օքսիդներից, որոնք էլ, նայած ջերմային միջավայրի, կարող են իրերին հաղորդել կարմիրից մինչև սև գույն: Հետևապես, խեցեգործական իրերի արտադրության մեջ պետք է հաշվի առնել հիմնական բաղադրիչի՝ կավի, հատկությունները, ջերմային ռեժիմի ազդեցությունը նրա վրա և այլն:

Հարուստ լինելով զանազան կավերով, Հայաստանը, նույնիսկ մեր թվարկությունից առաջ, դրանք արտահանել է Սիրիա, Իրան, Եգիպտոս և այլն, իսկ հետագայում արդեն պատրաստի արտադրանքը:

Խոսելով խեցեգործական արվեստի, նրա անցած ճանապարհի մասին ես այսօր նպատակ ունեմ ցույց տալ ոչ միայն այն, ինչ արված է, այլև այն, ինչ կարելի էր անել, բայց չի արված, և որը, իմ կարծիքով, պակաս կարևոր չէ խեցեգործական արվեստում: Ասածս վերաբերում է այն քարերին, որոնք մինչև այժմ մեզանում համարվել են միայն շինարարական:

1. Հայաստանի շինարարական քարերից ամենատարածվածներից են հրաբխային տուֆերը: Շնորհիվ փոքր ծավալային կշռի, հեշտ մշակելիության, փոքր ջերմատեխնիկական հատկությունների, համեմատաբար բարձր ամրության և բնական կայունության, դրանք ամենակիրառելիներից են: Ունենալով բնական գույների բազմազանություն, տուֆերը ճարտարապետական հուշարձանների համար հանդիսացել և հանդիսանում են առաջնային հարուստ տեղական հումք, որոնք կիրառվել են ու պահպանվել դարերով:

Ծեղվելով տուֆը որպես շինարարական քար օգտագործելու ճանապարհից, ուզում եմ նկարագրել նրա կիրառման ոչ ավանդական բնագավառներից մեկը: Դա տուֆի կիրառությունն է խեցեգործական գեղարվեստական իրերի ստացման բնագավառում:

Հայտնի է կավերի պլաստիկության ազդեցությունը իրերի վերջնական չափերի վրա: Այսինքն թրծումից հետո խախտվում են նրանց նախնական չափերը, տեղի է ունենում դրանց կրճատում, որն էլ ազդում է իրերի վերջնական տեսքի վրա: Ահա այդ ոչ ցանկալի պրոցեսը նվազեցնելու համար օգնության է հասնում տուֆը:

Այսօր բոլորիս հայտնի է տուֆի թափոնների այն քանակը, որը կուտակվել է քարհանքերում՝ մնալով աչքի ու ձեռքի կարոտ, երբեմն էլ խանգարելով քարի հատման, նոր շերտերի բացման պրոցեսին:

Ահա այդ թափոնները խեցեգործության մեջ կիրառելու ուղղությամբ ՀՀ ԳԱԱ ընդհանուր և անօրգանական քիմիայի ինստիտուտի ֆիլտրող նյութերի լաբորատորիայում տարվել են համապատասխան ուսումնասիրություններ և փորձեր, որոնց արդյունքում տուֆը փոշու ձևով, կավի հետ համակցված, օգտագործվում է խեցեգործական իրերի բաղադրության մեջ: Այս դեպքում նվազում է թրծման պահանջվող ջերմաստիճանը, փոքրանում իրերի կշիռը, մեծանում ծակոտկենությունը (վերջինս անհրաժեշտ է գլազուրապատման պրոցեսի համար), իրերը ունենում են հարթ մակերևույթ և դառնում հեշտ մշակելի և, կարևորը՝ փոքրանում է իրերի չափերի փոփոխության հավանականությունը:

Որպեսզի ճշտենք, թե այդ ուսումնասիրությունների արդյունքները քանի տարի են աչքաթող արվել, բերեմ մի տարեթիվ:

Այս եղանակով լաբորատորիայում ստացված իրերը 1963—64 թթ. հանձնվել են Երևանի պատմության թանգարանին, այն ժամանակ չըմտածելով, որ մյուս դարավոր իրերի կողքին դնելով՝ այն հանձնում ենք պատմությանը:

2. Հաջորդ հրաբխային ապարներից մեկը, որը նույնպես ուսումնասիրվել է որպես խեցեգործության համար հարուստ տեղական հումք, պեռլիտն է: Այն բարձր ջերմային մշակման ենթարկելուց հետո, վերածվում է թեթև զանգվածի, որն էլ օգտագործվում է որպես անփոխարինելի նյութ ֆիլտրող փոշիների, թեթև շինարարական իրերի ստացման և այլն բնագավառներում, իսկ առաջացած թափոնները՝ խեցեգործության մեջ:

Լինելով շատ թեթև, ծակոտկեն, մեծ ջրակլանիչ հատկությամբ, այն դրական է անդրադառնում իրերի որակական հատկությունների վրա:

3. Տարիների գիտական հետազոտությունների արդյունքում վերոհիշյալ ապարները, ինչպես նաև այլ տեսակի զանազան ապարներ մեծ կիրառություն են գտել ջնարկի ստացման մեջ՝ հանդիսանալով կոմպլեքս միացությունների շտեմարան և գերազանց փոխարինելով բազմաթիվ քիմիական ռեակտիվների:

Այս ամենը մինչև այսօր մատնված է անտարբերության:

Սույն հոդվածը գրելու նպատակը այն է, որ խեցեգործությամբ զբաղվողների ուշադրությունը հրավիրենք այն բանի վրա, որ քրիստոնեությունը պետական կրոն ընդունելու 1700-ամյակի առթիվ Երևան ժամանած հյուրերին հրամցնել ոչ միայն կավից ստացված ավանդական խեցեգործական իրեր, այլ այնպիսիք, որոնք իրենց բաղադրության մեջ պարունակեն նաև մեր այնքան հայտնի լեռնային ապարները:

Վերոհիշյալ աշխատանքները, որոնք ամրագրված են արտոնագրերով, կարող են նաև հետաքրքրել արտերկրի գիտնականներին՝ առիթ հանդիսանալով համատեղ ուսումնասիրությունների:

Ռիմա ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ
Տեխնիկական գիտությունների թեկնածու

ՓՈԹՈՐԿԱՀՈՒՅԶ ՕՐԵՐԻ ԶԱՎԱԿՆԵՐԸ

Հայաստանի մանկական ֆոնդը 10 տարեկան է:

1988 թ. մարտին հրավիրվեց Հայաստանի հիմնադիր կոնֆերանսը, որով ստեղծվեց Խորհրդային Միության մանկական ֆոնդի Հայաստանի մասնաճյուղը:

1989 թ. դեկտեմբերի 30-ին Խորհրդային մանկական ֆոնդի Հայաստանի մասնաճյուղի վարչության որոշմամբ մասնաճյուղը հռչակվեց որպես ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՖՈՆԴ:

Մանկական ֆոնդը միավորում է առանձին քաղաքացիների, աշխատավորական կոլեկտիվների, սովորող երիտասարդության, հասարակական կազմակերպությունների, ստեղծագործական միությունների ու պետական հիմնարկների ջանքերը՝ հասարակության հոգևոր ներուժը մատաղ սերնդի դաստիարակության գործին նպատակամղելու համար: Այն աշխատանք է տանում ընտանիքի հեղինակությունն ու դերն ամրապնդելու, երեխաների ու դեռահասների բացասական վարքագծի փաստերի նկատմամբ բոլոր քաղաքացիների պատասխանատվությունը բարձրացնելու, երեխաների՝ դաստիարակության, զարգացման, կրթության, ժամանցի սոցիալական բազան ամրապնդելու, իմացության բոլոր բնագավառներում պատանի տաղանդներին բարոյական և նյութական աջակցություն ցույց տալու, որբ, անապաստան, հաշմանդամ, հիվանդ, ինչպես նաև երկրաշարժից, պատերազմներից, տարերային աղետներից, համաճարակներից տուժած երեխաներին օգնություն ցույց տալու համար:

Մանկության համար պատասխանատու է ամբողջ հասարակությունը:

Հայաստանի կառավարության (նախկին նախագահ՝ Ֆադեյ Սարգսյան, փոխնախագահ՝ Սուրեն Ավետիսյան) 1988 թ. հոկտեմբերի 9-ի թիվ 665 կարգադրությամբ Հայաստանի մանկական ֆոնդին հատկացվեց 150 քառ. մ. տարածք:

Հայաստանի ֆիլհարմոնիայի փոքր դահլիճում տեղի ունեցավ Հայաստանի մանկական ֆոնդի տասնամյակին նվիրված հանդիսություն, որտեղ նշվեց, որ հիմնադրվելով 1988-ի մարտին՝ մանկական ֆոնդը նպատակ է ունեցել ծառայել երեխաների սոցիալական խնդիրների լուծմանը՝ հոգալ հիվանդ ու հաշմանդամ երեխաների խնամքը, սատար կանգնել անապահով ընտանիքների երեխաներին: Հանդիսության ժամանակ ելույթ ունեցողները նշեցին, որ տասը տարիների ընթացքում ֆոնդը ծառայել է իր նպատակին և այսօր ժամանակն է երախտիքի խոսք ասելու նրա աշխատողներին:

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆԸ

Հայ ժողովրդի պայքարի ևս մեկ էջ

Մայիսն իրավամբ համարում ենք մեր հաղթանակների ամիսը: Մայիսին լրանում է Սարդարապատի, Բաշ-Ապարանի, Ղարաքիլիսայի հերոսամարտերի 80-ամյակը: Այժմ մենք ազգովի գիտենք, որ այս հերոսամարտերի շնորհիվ մեր ժողովուրդը, որի բեկորները 1918-ին կուտակվել էին մեր երբեմնի լայնարձակ հայրենիքի մի փոքր կտորի վրա, լարելով իր վերջին ուժերը, արժանի հակահարված տվեց թվաքանակով ու զենքով իրեն գերազանցող թուրքական կանոնավոր բանակին ու ետ շպրտեց Արարատյան դաշտից և Ապարանից. դրանով նա կառչեց իր այս փոքրիկ հողակտորին և փրկվեց վերջնական ոչնչացումից, ավելին՝ վերականգնեց դարեր առաջ կորցրած պետականությունը:

Այս օրերին նաև լրանում է մեր ժողովրդի երկու մեծ հատվածների՝ Ախալցխայի և Ախալքալաքի գավառների (այժմ Ախալցիխեի, Ասպինձայի, Ախալքալաքի և Նինոծմինդայի (Բոգդանովկայի) շրջաններ) հայության հերոսամարտերի 80-ամյակը:

Այս գոյամարտերը չպետք է տարանջատել հայ ժողովրդի ընդհանուր պատմությունից, և դրանք պետք է դիտարկել ու գնահատել համազգային համայնապատկերի վրա: Նախ, այդ տարածաշրջաններում ի սկզբանե մինչև այսօր հայերը միշտ կազմել են մեծամասնություն, և հետո, թեև այդ տարածաշրջանները այժմ Հայաստանի Հանրապետության իրավասությունից դուրս են գտնվում, եղել են պատմական Հայաստանի Գուգարք նահանգների հատվածները:

Հասկանալի պատճառներով տասնյակ տարիներ հնարավոր չէր բացահայտ ու հրապարակայնորեն անդրադառնալ այս հերոսամարտերին: Թերևս միակ քայլը այդ ուղղությամբ կատարվեց 1968 թ. գարնանը, երբ Ջավախքի Սաթխա գյուղում նշեցինք գյուղի հերոսամարտերի 50-ամյակը: 1986 թ-ից սկսած, տպագրեցինք մեկ տասնյակից ավել հոդվածներ հերոսամարտերի մասին, իսկ 1992 թ.՝ գիրք («Ախալցխայի և Ախալքալաքի գավառների 1918-ի ինքնապաշտպանությունը»):

Այժմ, ըստ իս, անհրաժեշտ է, թեև ուշացած, Սարդարապատի, Բաշ-Ապարանի ու Ղարաքիլիսայի հերոսամարտերի 80-ամյա հոբելյանի հետ նշել Ախալցխայի և Ախալքալաքի գավառների 1917 թ. դեկտեմբերի 27-ից մինչև 1918-ի հունիսի 5-ը տեղի ունեցած հերոսամարտերի 80-ամյակը՝ ինչպես ՀՀ-ում, այնպես էլ Ախալցիխեում, Ախալքալաքում և Բոգդանովկայում (Նինոծմինդա):

Արտյուշ ՍԱՆՈՍՅԱՆ
Պատմական գիտությունների թեկնածու

Վլադիմիր ԲԱՐԽՈՒԴԱՐՅԱՆ
Ակադեմիկոս

Հայ-ռուսական հարաբերությունները և Ղարաբաղը

Հայ ժողովրդի համար ուշ միջնադարը՝ 16–18-րդ դարերը, դարձան ծանր ու մռայլ մի ժամանակաշրջան: Արևելյան երկու պետությունների՝ Թուրքիայի և Պարսկաստանի բռնատիրության տակ հայ ժողովրդի համար ստեղծվել էր մղձավանջային պայմաններ: Ազգային, սոցիալական, կրոնական հալածանքների հետևանքով մեծ թափ ստացած արտագաղթի և ձուլվելու պատճառով հայ ժողովրդի վրա դամոկլյան սրի նման կախվել էր ինքնությունը կորցնելու վտանգը:

Համոզվելով, որ սեփական ուժերով հնարավոր չէ թոթափել հզոր այդ պետությունների լուծը, հայ առաջադեմ գործիչները Հայաստանի ազատագրումը սկսում են կապել դրսի օգնության հետ: Օտարի տիրապետությունից ազատագրվելու գործում աջակցություն ստանալու ակնկալիքներով բազմաթիվ պատվիրակություններ մեկնեցին Եվրոպա: Ի վերջո, հայ ազատագրական շարժման գործիչները համոզվելով, որ ապարդյուն է եվրոպական պետություններին դիմելը, դիմաշրջվեցին դեպի Ռուսաստան: Հայաստանի ազատագրումը հզորացող հյուսիսային հարևանի հետ կապելը իրատես քաղաքականություն էր, քանի որ համընկնում էր հարավային իր սահմանները ընդարձակելու և դեպի արևելք դուրս գալու Ռուսաստանի նպատակներին: Այլ խոսքով՝ Ռուսաստանի ռազմաքաղաքական ձգտումները համընկնում էին հայ ժողովրդի ազատագրական ոգորումներին:

Ինչպես հայտնի է, հայ ազատագրական շարժման ռահվիրա Իսրայել Օրին երկու տասնամյակ շարունակ եվրոպական պետություններին դիմելուց հետո 1701 թ. եկավ Ռուսաստան: Նա Պետրոս Մեծին ներկայացրեց Ռուսաստանի օգնությամբ Հայաստանը ազատագրելու իր ծրագիրը, որը հավանության արժանացավ: 18-րդ դարի արշալույսին վերջնականապես ձևավորված հայ ժողովրդի ռուսական կողմնորոշումը նույն դարի ընթացքում ավելի ամրապնդվեց ու խորացավ:

Արդ, իսկ ինչպի՞ս էր քաղաքական կացությունը Հայաստանում: Թուրք-պարսկական երկարատև պատերազմների ընթացքում երկիրը ավերվել, նախկին նախարարական տները քայքայվել, վերացել էին: Հիմնականում Սյունիքում և առավելապես Արցախում էին պահպանվում հայկական իշխանությունները կամ մելիքությունները: 18-րդ դարում Ղարաբաղում կային նախորդ դարաշրջանից եկող հինգ մելիքություններ: Դրանք էին՝ Գյուլիստանը, որը գրավում էր Գյանջայի սահմանից մինչև Թարթար գետը, Ջրաբերդը՝ Թարթար և Խաչեն գետերի միջև ընկած տարածքը, Խաչենը՝ Թարթար գետի հարավը, ապա՝ Ղարադաղի խանությունից Արաքս գետով բաժանված Վարանդի և Դիզակի մելիքությունները:

Ղարաբաղի հինգ կամ Խամսայի մելիքներից յուրաքանչյուրն ուներ մինչև 1000-ի հասնող սեփական զորք և իրենց գավառների լիիրավ տերերն էին: Պարսկական շահին ենթարկվածությունը արտահայտվում էր միայն հարկեր վճարելով: Այդ մելիքությունները հայկական պետականությունը մարմնավորող իշխանություններ էին: Պատահական չէր, որ նրանք իրենց համարում էին Արշակունյաց թագավորական դինաստիայի ժառանգորդները: Ղարաբաղը ուներ թեպետև Էջմիածնի գերակայությունն ընդունող, սակայն առանձին Գանձասարի կաթողիկոսությունը: Այդ պարագան ավելի էր ընդգծում նրանց անկախ վարչական միավոր լինելու հանգամանքը:

Խամսայի մելիքները գործում էին սերտորեն համագործակցված ու միասնաբար և ավատատիրական Անդրկովկասի այն ժամանակվա պայմաններում հզոր ուժ էին ներկայացնում: Թուրքական քոչվոր և ոչ մի ցեղի չէր հաջողվում թափանցել Ղարաբաղ:

Ցավոք, իշխանատենչության պատճառով խախտվեց մելիքների համերաշխությունը: Վարանդում իր եղբորը սպանում և մելիքությունը գավթում է Մելիք-Շահնազարը: Մյուս չորս մելիքները միավորվում են ընդդեմ չարագործի: Փառասեր ու անսկզբունք Մելիք-Շահնազարը դիմում է Ջվանշիր ցեղի առաջնորդ Փանահին և իր մելիքության սահմաններում տարածք հատկացնում նրան: Վերջինս Անտիկ լեռան վրա կառուցում է Շուշի ամրոցը և տեղափոխվում այնտեղ: Մինչ այդ հայ մելիքությունների մոտակայքում ամրանալու Փանահի բոլոր փորձերը վերջացել էին անհաջողությամբ: Մելիքները միահամուռ ուժերով ավերում ու ոչնչացնում էին նրա կառույցները:

18-րդ դարի կեսին հայ մելիքների միասնությունը խախտվելու հետևանքով Փանահին հաջողվում է դառնալ Ղարաբաղի խան: Նա բռնկցնում է պառակտում սերմանել և հալածանքների դիմել հայերի նկատմամբ: Սկիզբ է առնում երկարատև ու համառ պայքար հայ մելիքների և իրենց նկատմամբ արդեն գերիշխանություն ձեռք բերած Փանահ ու ապա՝ նրան հաջորդած Իբրահիմ խաների միջև:

Մենք իրավունք չունենք անտեսելու 250 տարի առաջ Ղարաբաղում կատարված անցքերի պատմական դասերը, քանզի դրանք ուսանելի են և խիստ համահնչուն մեր այսօրվա հենց նույն Արցախի պրոբլեմի շուրջը ստեղծված իրավիճակի հետ: Հանրահայտ է, որ ժողովուրդների, մանավանդ, փոքր ժողովուրդների պատմության բախտորոշ պահերին հաջողության գրավականը ազգովի միակամ, միասնական լինելն է, հակառակ պարագայում անխուսափելի են անհաջողությունները, անդարձ կորուստները:

18-րդ դարի վերջին քառորդում Ռուսաստանի համար առաջնահերթ խնդիր է դառնում Կասպից ծովի շրջանում գերիշխանություն ձեռք բերելը, առանց որի հնարավոր չէր հաստատվել Անդրկովկասում: Այդ նպատակով ծրագրվում էր արշավանք կազմակերպել դեպի Անդրկովկաս: Ռուսական կառավարությունը այդ գործում ներգրավում է և օգտվում հայ և վրացի նշանավոր գործիչների ծառայությունից:

Այդ շրջանում հայ ազատագրական շարժման նշանավոր դեմքերից էին ռուսահայ թեմի առաջնորդ Հովսեփ Արղությանը և մեծահարուստ Հովհաննես Լազարյանը: Վերջինս հատուկ զեկուցագիր է ներկայացնում Ալեքսանդր Սուվորովին, որը Ռուսաստանի հովանու ներքո հայկական պետականությունը վերականգնելու մի ծրագիր էր: Հեղինակը առաջարկում էր ռուսների ռազմա-տնտեսական օգնությամբ, հայ հրամանատարի գլխավորած ուժերով գրավել Շամախին ու Գանձակը: Դրանից հետո նրանց կմիանային Ղարաբաղի հայերը և միացյալ ուժերով հնարավոր կլինի գրավել Երևանը, մյուս քաղաքները և վերականգնել հայկական պետությունը: Այդ զեկուցագիրն Ա. Սուվորովը ներկայացնում է Եկատերինա II կայսրուհուն:

Սուվորովը մեկնում է Աստրախան և մեծ եռանդով ձեռնամուխ լինում արշավանքի նախապատրաստմանը: Անհրաժեշտ տեղեկություններ ստանալու և Ղարաբաղի մելիքների հետ փոխհարաբերությունների մեջ մտնելու համար Սուվորովը Աստրախանի բնակիչ Մելիքովին ուղարկում է Պարսկաստան:

Անցնում էր ժամանակը, սակայն ծրագրվող արշավանքը չէր սկսվում: Մինչդեռ Ղարաբաղում դրությունը վատթարանում էր, Իբրահիմ խանն ավելի էր սաստկացնում ճնշումները: Նա իր մոտ է հրավիրում Դիզակի Մելիք-Եսայուն և դավադրաբար սպանել տալիս: Ջրաբերդի Մելիք-Ադամը, Գյուլիստանի Մելիք-Բեգլարը և ուրիշներ նամակներ են ուղարկում ռուսական արքունիք՝ Եկատերինա կայսրուհուն, Գ. Պոտյոմկինին: Նրանք նկարագրում էին ստեղծված ծանր վիճակը, երկրամասի բնական հարստությունները և պարենային հնարավորությունները: Նամակագիրները խնդրում էին ուղարկել ռուսական 10 հազար հետևակ և հավաստիացնում, որ այդ պարագայում իրենք զինված պայքար կսկսեն տիրողների դեմ:

Ա. Սուվորովին փոխարինած գեներալ Պավել Պոտյոմկինը Հյուսիսային Կովկասի Գեորգիևսկ ամրոցում նախապատրաստվում է ծրագրվող արշավանքին (1782 թ.) և կապվում Ղարաբաղի մելիքների հետ:

Ռուսական բարձրագույն իշխանությունները թե ինչպիսի կարևորություն էին տալիս Ղարաբաղին, երևում է Գրիգորի Պոտյոմկինի՝ Պավել Պոտյոմկինին տված հրամանագրից. «Շուշիի Իբրահիմ խանին,— գրում է նա,— պետք է տապալել, որովհետև դրանից հետո Ղարաբաղը պետք է կազմի հայկական անկախ, միայն Ռուսաստանին ենթակա մարզ»: Ապա պահանջում է ամեն ինչ անել, որ այդ մարզը ժողովրդի համար լավագույն ձևով կարգավորվի, քանի որ մյուս գավառները կամ կհետևեն նրա օրինակին, կամ հայերը մեծ խմբերով կգան Ղարաբաղ:

Նույն տարվա՝ 1783 թ. ամռանը Գեորգիևսկ ամրոցում ստորագրվում է պայմանագիր՝ «Բարեկամության տրակտատ», որով Քարթլ-Կախեթի թագավորությունը անցնում է ռուսական հովանավորության տակ: Պատմական այդ ակտով ուժեղանում էր ռուսական ազդեցությունը Անդրկովկասում:

Ռուսաստանի առաջխաղացման վտանգը տեսնելով՝ Անդրկովկասի սահմանամերձ խաները իրենց հպատակությունն էին հայտնում հյուսիսային կայսրությանը: Ղարաբաղի Իբրահիմ խանը ևս ընդունում էր ռուսական հովանավորությունը, սակայն գաղտնի կապեր էր հաստատում Թուրքիայի հետ: Ստեղծված պայմաններում ռուսական դիվանագիտությունը ձգտում էր խաղաղ ճանապարհներով տիրանալ մերձկասպյան շրջաններին: Հետագա տարիներին ևս շարունակվեցին Իբրահիմ խանի հալածանքները կրող Ղարաբաղի մելիքների ու Գանձասարի կաթողիկոսի դիմումներն ու կապերը ռուսական իշխանությունների հետ:

1795 թ. Պարսից Աղա Մահմեդ շահը 50 հազարանոց բանակով արշավում է դեպի Անդրկովկաս, գրավում Թիֆլիսը, թալանում ու ավերում քաղաքը: Անդրկովկասում պարսկական ազդեցությունը թուլացնելու և Ռուսաստանի դիրքերն ամրապնդելու նպատակով 1796 թ. արշավանք է կազմակերպվում գեներալ Վ. Զուբովի գլխավորությամբ: Վերջինիս մոտ՝ Ղզլար է ժամանում Հ. Արղությանը: Նա հայ բնակչության միջոցով աջակցում էր ռուսական զորքերի արշավանքին: Ռուսական զորքերը հաջողությամբ առաջ են շարժվում, գրավում Դերբենտը, Ղուբան, Բաքուն, Գանձակը: Հ. Արղությանը և հայ ազատագրական շարժման մյուս գործիչները փայփայում էին այն հույսը, որ այս անգամ իրականանալու են Հայաստանը ազատագրելու իրենց բաղձանքները: Սակայն, տարաբախտաբար, հետագա իրադարձություններն այլ կերպ զարգացան:

1796 թ. նոյեմբերին մահացավ Եկատերինա կայսրուհին և նոր գահ բարձրացած Պավել I-ը հրամայեց դադարեցնել արշավանքը և ռուսական կորպուսը հետ բերել Հյուսիսային Կովկաս:

Այսպիսով 18-րդ դարի վերջին տասնամյակներում իր հայացքը դեպի Ռուսաստան ուղղած ազատագրական շարժումը, որի հիմնական կենտրոնը Ղարաբաղն էր, ծավալվեց, խոր արմատներ ձգեց: Այսուհանդերձ, Հայաստանում, ինչպես և ամբողջ Անդրկովկասում, մինչև դարի վերջը քաղաքական իրավիճակը շարունակեց մնալ անփոփոխ:

Դրան հակառակ, 19-րդ դարը սկսվեց Անդրկովկասի քաղաքական կյանքում արմատական փոփոխություններ մտցնող բուռն իրադարձություններով: Նոր դարաշրջանի արշալույսին՝ 1801 թ. Վրաստանը միացվեց Ռուսաստանին: Դրանով սկիզբ դրվեց ողջ Անդրկովկասը Ռուսաստանին միացնելու գործընթացին:

Անդրկովկասում ռուսական ազդեցության ուժեղացումը ավելի սրեց մեծ պետությունների միջև եղած հակասությունները: Անգլիան և Ֆրանսիան մրցում էին Մերձավոր Արևելքում տնտեսական ու քաղաքական ազդեցիկ դիրք ձեռք բերելու համար: Միաժամանակ նրանք ջանում էին արգելակել Ռուսաստանի առաջխաղացմանը: Այդ նպատակով նրանցից յուրաքանչյուրն աշխատում էր Թուրքիային և Պարսկաստանին հանել Ռուսաստանի դեմ: Պարսկաստանն իր հերթին ոչ միայն չէր հաշտվում Վրաստանը Ռուսաստանին միացնելու փաստի հետ, այլև ողջ Անդրկովկասն ու անգամ Կովկասը իր տիրապետության տակ գցելու նվաճողական ձգտումներ ուներ: Անդրկովկասում իրեն ենթակա պետություններ ստեղծելու քաղաքականությունից Ռուսաստանը անցել էր երկրամասը ուղղակի կայսրությանը միացնելու քաղաքականության:

Այսպիսով, Անդրկովկասի համար մղվող պայքարում հանգուցավորվում էին հակասությունները ոչ միայն Ռուսաստանի, Պարսկաստանի և Թուրքիայի, այլև՝ Ռուսաստանի, Անգլիայի և Ֆրանսիայի միջև:

Պարսկական Ֆաթ-Ալի շահը, ոգեշնչված Ֆրանսիայի և Անգլիայի հովանավորությունից, եռանդուն նախապատրաստվում էր պատերազմի: Ռուսական հրամանատարությունը ևս նախապատրաստվում և աշխատում էր նախաձեռնությունը վերցնել իր ձեռքը: Ռուսական զորքերի հրամանատար գեներալ Ցիցիանովը, առիթ դարձնելով այն հանգամանքը, որ պարսկական կողմը հայոց կաթողիկոս չի ճանաչում ռուսական կողմնորոշում ունեցող Դանիելին, 1804 թ. գարնանը արշավում է Երևանի վրա: Այդ արշավանքով սկսվում է 1804—1813 թթ. ռուս-պարսկական առաջին պատերազմը: Էջմիածնի մոտ հաղթանակ տանելով թագաժառանգ Աբբաս-Միրզայի բանակի դեմ, ռուսական զորքը պաշարում է Երևանը, սակայն բերդը գրավելու փորձերն ապարդյուն են անցնում:

1805 թ. մայիսին Քյուրակչայ գետի ափին Ցիցիանովը և Իբրահիմ խանը պայմանագիր կնքեցին, որով Ղարաբաղն ընդունում էր ռուսական հպատակություն: Նույնը կատարեցին նաև Շաքիի (Նուխի), Շիրվանի (Շամախի), Բաքվի, Դերբենտի խանությունները:

Եվրոպայում իր դիրքերն ամրապնդած և աշխարհակալ նկրտումներ ունեցող Նապոլեոնը ձգտում էր կանխել Ռուսաստանի առաջխաղացումը, իսկ իր հիմնական հակառակորդ Անգլիային՝ դուրս մղել ոչ միայն Մերձավոր Արևելքից, այլև Հնդկաստանից: Ֆրանսիային հաջողվում է Թուրքիային հանել Ռուսաստանի դեմ: 1806 թ. դեկտեմբերին Թուրքիան պատերազմ է հայտարարում Ռուսաստանին: Ֆրանս-պարսկական մերձեցումը հանգեցրեց նրան, որ հաջորդ տարում երկու երկրների միջև կնքվեց դաշնակցային պայմանագիր:

Ցիցիանովին փոխարինած գեներալ Գուդովիչը ռուսական կորպուսի հիմնական ուժերով 1808 թ. հոկտեմբերին պաշարում է Երևանը: Ղարաբաղում գտնվող գեներալ Նեբոլսինի զորամասը Երևանի խանին օգնության եկող պարսկական ուժերի ճանապարհը փակելու նպատակով գրավում է Նախիջևանը: Երևանի բերդի երկրորդ պաշարումը ևս վերջանում է անհաջողությամբ:

Այս շրջանում Արևելքում սկսվում է փոփոխվել մեծ տերությունների ուժերի հարաբերակցությունը: Թուրքիայում և Պարսկաստանում աստիճանաբար թուլացավ Ֆրանսիայի ազդեցությունը և ամրապնդվեցին Անգլիայի դիրքերը: 1809 թվականին կնքվում են անգլո-թուրքական և անգլո-պարսկական դաշնակցային պայմանագրեր: Անգլիան Ֆրանսիայից ավելի մեծ չափերով սկսեց Պարսկաստանին օգնել զենքով, զինամթերքով: Անգլիական ռազմական հրահանգիչները վարժեցնում էին պարսկական բանակը:

Բախտորոշ նշանակություն ունեցող այս իրադարձությունները քննարկելիս շատ կարևոր է անդրադառնալ էական մի հարցի: Անդրկովկասում ծավալված ռազմական գործողությունների ընթացքում հայ ժողովուրդը ի՞նչ վերաբերմունք էր դրսևորում: Նա սպասողական, անտարբեր դիտողի դերո՞ւմ էր, թե՞ ոչ: Ռազմական այդ անցքերին նախորդող տասնամյակներում դեպի Ռուսաստան կողմնորոշվելը արդյո՞ք սոսկ առանձին անհատների կամ կուսակիցների մի խմբի մտայնությունն էր, թե՞ արտահայտում էր հայ ժողովրդի լայն զանգվածների իրական ձգտումները:

Տարբեր աղբյուրներում պահպանված բազմաթիվ փաստերը միանշանակ վկայում են, թե պարսկա-թուրքական դարավոր լուծը թոթափելու հայ ժողովրդի ձգտումները, նրա քաղաքական կողմնորոշումն այնքան զորեղ են եղել, որ նա ամեն կերպ նպաստել է ռուսական բանակի հաղթանակին՝ այդ հաղթանակների հետ կապելով իր ազգային ակնկալիքների իրականացումը: Հայերը ոչ միայն պարենով, փոխադրամիջոցներով, տեղանքին ծանոթացնելով և զանազան այլ ծառայություններ կատարելով, այլև զենքը ձեռքին մարտնչելով դյուրացնում էին ռուսական զորքերի առաջընթացը:

Պատահական չէ, որ տակավին պատերազմի սկզբում, բազմաթիվ տեղերում, սեփական նախաձեռնությամբ ձևավորվեցին աշխարհազորային ջոկատներ, որոնք ակտիվորեն մասնակցեցին ռուսական զորքերի հաղթական մարտերին: Հիշատակենք միայն մի քանի փաստ հենց նույն Ղարաբաղից:

Երևանի բերդի առաջին պաշարման ժամանակ Թիֆլիսից զինամթերքով բարձած ռուսական գումարտակները Փամբակ—Ապարան երթուղիով անվտանգ Երևան հասցնելը ապահովում էր Գյուլիստանի Մելիք-Աբովի որդի Ռուստամ Բեկի գլխավորած հեծյալ ջոկատը: Վերջին անգամ նման հանձնարարություն կատարելու ժամանակ Փամբակի կիրճում նա ենթարկվեց պարսկական գերակշիռ ուժերի հանկարծակի հարձակմանը: Ռուստամ Բեկի ջոկատը մի ամբողջ օր հերոսաբար դիմադրեց թշնամուն: Անհավասար կռվում ընկան հայ հայրենասերներից շատերը, իսկ մի քանի տեղից ծանր վիրավոր, քաջաբար կռվող ջոկատի հրամանատարը գերի վերցվեց, շղթայակապ ուղարկվեց Թավրիզ և բարբարոսաբար սպանվեց:

Ռուս գնդապետ Ասեևը մեծ գովեստով է խոսում ռուսական գումարտակում կամավոր ծառայության մտած Ղարաբաղի Կուսապատ գյուղի բնակիչ Վանի Աթաբեկյանի մասին: Ասկերանի կիրճում շրջափակված Կարյագինի 400 հոգանոց գումարտակը նրա առաջնորդությամբ դուրս է գալիս շրջափակումից: Նա մեծ դժվարություններ հաղթահարելով պարեն է հասցնում Շահ-Բուլաղում շրջապատված և սովի մատնված ռուսական զորաջոկատին, որին հաջողվում է Աթաբեկյանի ուղեկցությամբ դուրս գալ պաշարումից:

Պարսկական զորքերի դեմ 1806 թ. Ղարաբաղում մղվող կռիվներում աչքի ընկավ Մելիք-Ջումշուդ Շահնազարյանը, որը մինչև պատերազմի ավարտը իր ջոկատով մնաց գեներալ Նեբոլսինի գնդում:

Ինչպես նշվեց, Ֆրանսիան և Անգլիան թեպետև օգնում էին Պարսկաստանին և Թուրքիային, սակայն ռազմական գործողությունները ծավալվում էին հօգուտ Ռուսաստանի: 1810 թ. գեներալ Կոտլյարևսկու զորագունդը սրընթաց գրոհով գրավեց Մեղրին և, հարձակվելով Արաքսի մոտի պարսկական զորակայանի վրա, հարկադրեց Աբբաս-Միրզային իր զորքերը դուրս բերել Ղարաբաղից:

Ռուսական զորքերը հաջողությունների հասան նաև թուրքական ռազմաճակատում: Նրանք իրար հետևից գրավեցին Փոթին, Սուխումը, Ախալքալաքը: Դանուբյան ռազմաճակատում մեծ հաջողությունների հասավ Մ. Կուտուզովի գլխավորած ռուսական բանակը և հարկադրեց Թուրքիային 1812 թ. մայիսին հաշտության պայմանագիր կնքել:

Ռուսաստանը փորձում էր հաշտություն կնքել նաև Պարսկաստանի հետ: Սակայն վերջինս, օգտվելով Ֆրանսիայի հետ պատերազմի մեջ գտնվելու հետևանքով Ռուսաստանի համար ստեղծված դժվարին կացությունից, մերժում էր:

Ռուսական հրամանատարությունը որոշում է անցնել վճռական հարձակման: 1812 թ. սեպտեմբերին Կոտլյարևսկու զորաբանակը, համարձակ անցում կատարելով Արաքսի աջ ափը, Ասլանդուզի մոտ պարտության մատնեց Աբբաս-Միրզայի 30 հազարանոց բանակին: Դրան հաջորդեց ռուսական բանակի փայլուն հաղթանակը Լենքորանի մոտ:

Ռազմի դաշտում կրած պարտությունները, Ռուսաստանում Նապոլեոնի բանակի ջախջախումը հարկադրեցին շահական Պարսկաստանին հաշտություն կնքել: 1813 թ. հոկտեմբերի 12-ին Ղարաբաղի Գյուլիստան ամրոցում Ռուսաստանի և Պարսկաստանի միջև կնքվեց երկկողմանի հաշտության պայմանագիր: Այդ պայմանագրով Պարսկաստանը ճանաչեց Ղարաբաղի, Գանձակի, Դերբենտի, Վրաստանի, Շաքիի, Շիրվանի, Ղուբայի, Բաքվի, Թալիշի խանությունների, Լոռու, Զանգեզուրի, Շորագյալի գավառների միացումը Ռուսաստանին:

Ղարաբաղը, որտեղ պահպանվել էին հայկական պետության մնացորդները կամ նրա բեկորները և որը տասնամյակներ շարունակ մաքառում էր Ռուսաստանի միջոցով ազատագրվել, ուրույն նշանակություն էր ստանում ռուսական դիվանագիտության համար: Ռուսական կառավարության առանձնահատուկ այդ վերաբերմունքը արտահայտվեց նաև Գյուլիստանի պայմանագրում: Տասնմեկ հոդվածներից կազմված պայմանագրում խոսվում է գերիների փոխանակման, առևտրի, մաքսային քաղաքականության, Կասպից ծովում նավարկության իրավունքը Ռուսաստանին անցնելու և հարակից այլ հարցերի մասին:

Պայմանագրի երրորդ հոդվածը նվիրված է տարածքային փոփոխություններին: Այնտեղ ասվում է, որ Շահը իր և պարսկական գահի բարձրագույն ժառանգորդների անունից հանդիսավոր ընդունում է, որ «Ռուսական կայսրության սեփականությունն են դառնում Ղարաբաղի և այժմ Ելիզավետպոլի գավառ դարձած Գյանջայի խանությունները, **ինչպես նաև** (ընդգծումը մերն է. Վ. Բ.) Շաքիի, Շիրվանի, Դերբենտի, Ղուբայի, Բաքվի և Թալիշի խանություններն՝ իրենց այն տարածքներով, որոնք այժմ գտնվում են Ռուսական կայսրության իշխանության տակ»:

Ինչպես դժվար չէ նկատել, պայմանագրում Հյուսիսային Պարսկաստանից գերազանցապես խաղաղ ճանապարհով Ռուսաստանի տիրապետության տակ անցած խանություններից Ղարաբաղը առանձնացվում է ու առավել կարևորվում: Դրանով կարծես թե ամրագրվում է այն էական դերն ու նշանակությունը, որ արևելահայության ազատագրական պայքարում ունեցել է և ունի Ղարաբաղը:

ԹՈՒՐՔՄԵՆՉԱՅԻ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ 170-ԱՄՅԱԿԻՆ ՆՎԻՐՎԱԾ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՆՅՈՒԹԵՐԸ

20-րդ դարի հրաշքը

Դուք ուզում եք շրջել Փարիզի, Մադրիդի, Հռոմի փողոցներում, Լոնդոնից տեղեկանալ վերջին լուրերին, թերթել Միացյալ Նահանգների կոնգրեսի գրադարանի հազվագյուտ գրքերից մեկը: Այս ամենը այսօր հասու է ձեզ, ըստ որում՝ առանց իսկ տանից դուրս գալու: Եվ այդ հնարավորությունը ձեզ համար ստեղծում է տեղեկատվական համապարփակ ցանցը՝ ԻՆՏԵՐՆԵՏ անվամբ: Ինչ անուն ասես չեն տալիս նրան՝ խոշորագույն կապերի կապ, տեղեկատվական գերհաղորդականություն, հիպերցանց, 20-րդ դարի հրաշք:

Ինչպե՞ս այն ծնվեց ու ձևավորվեց, ի՞նչ նպատակով, ինչպիսի՞ն է լինելու տեղեկատվական այդ համաշխարհային «ոստայնի» ապագան: Այս մասին է ներկա հրապարակումը:

ՊԵՆՏԱԳՈՆԻ ԳԱՂՏՆԻ ԾՐԱԳԻՐԸ

Որքան էլ անհեթեթ թվա, Ինտերնետը «սառը պատերազմի» ծնունդն է: Այն լույս աշխարհ եկավ 60-ական թվականների վերջերին, երբ Պենտագոնը մշակեց հետազոտությունների մի ծրագիր, որի նպատակն էր համակարգչային կապի կայուն ցանց ունենալ միջուկային պատերազմի դեպքում:

Այսպես ծնվեց կապի մի համակարգ, որ սկզբնապես անվանվեց ԱՐՊԱնեթ: Այն միավորում էր Կալիֆոռնիայի և Յուտայի նահանգների հետազոտական կենտրոնները՝ ընդամենը երեք համակարգիչ: Այս էլ հենց դարձավ Ինտերնետի նախատիպը: Հետագայում ԱՐՊԱնեթ-ը գործնականում օգտագործվում էր միմիայն խաղաղ նպատակների համար, և դրանից հիմնականում օգտվում էին գիտնականները ու մասնագետները: 80-ական թվականներին ծնվեց և ԻՆՏԵՐՆԵՏ տերմինը, որը թարգմանվում է **միջազգային ցանց**: 90-ական թվականներին Ինտերնետից օգտվողների թիվը հասավ ահռելի չափերի: 1997-ին Ինտերնետում ընդգրկված էր ավելի քան մեկ միլիոն համակարգիչ, որոնցից օգտվում էր ավելի քան 20 միլիոն մարդ:

Հարց է առաջանում՝ ո՞վ է այս համապարփակ կապի միջոցի տերը: Չէ՞ որ այն չունի ղեկավար մարմիններ և տեր, չկա և միասնական մի օղակ, որը վերահսկում է նրա աշխատանքը: Ստացվում է, որ ոչ մեկը: Իրականում հարցն ավելի բարդ է, քան թվում է:

Ամեն մի կառավարություն, ընկերություն, համալսարան կամ հաստատություն համաշխարհային այդ ցանցի իր մասի տերն է և առաջարկում է տեղեկատվական իր ծառայությունը (վճարովի կամ անվճար): Մի շարք ընկերություններ այս կամ այն չափով տնօրինում են Ինտերնետի ալիքների մի մասը: Սակայն, ըստ էության, ոչ մեկը Ինտերնետի միանձնյա սեփականատերը չէ և դրա համար էլ կարելի է ասել, որ այն հիրավի դարձել է ողջ մարդկության ձեռքբերումը:

Ինտերնետի հնարավորությունները անսահման են: Այնտեղ միշտ կարելի է գտնել այն, ինչ քեզ հետաքրքրում է: Կապի համապարփակ այս ցանցը վաղուց վերածվել է ոչ միայն ամենալայն տեղեկատվության աղբյուրի, այլև մարդկանց հաղորդակցվելու և հանգստի յուրահատուկ միջոցի:

Հաղորդակցման տարածված եղանակը էլեկտրոնային փոստն է: Նրա օգնությամբ դուք աշխարհի ցանկացած անկյուն լուր կարող եք հաղորդել մի քանի վայրկյանի կամ րոպեի ընթացքում: Դրա համար պետք է ընդամենը համակարգչի (Ինտերնետին միացած) ստեղների վրա հավաքել հաղորդվելիքը և ստացողի հասցեն: Ի դեպ, Ինտերնետը, հեռախոսի կամ ֆաքսի համեմատությամբ շատ ավելի էժան է:

Համակարգիչների աննախադեպ աճի, պլաստիկային քարտերի տարածման հետ միասին ավելի ու ավելի խորն է Ինտերնետ թափանցում կոմերցիան, զարգանում է էլեկտրոնային առևտուրը: Օրինակ, Փարիզում, ծննդյան տոների նախօրյակին, շատ ֆրանսիացիներ, խանութներում չհրմշտվելու համար, նվերներ էին ընտրում համակարգչի առջև նստած՝ օգտվելով Ինտերնետ մտցրած 80 խանութների առաջարկած ապրանքների մասին ամենակատարյալ տեղեկատվությունից: Նայիր, հավանիր, ընտրիր և պլաստիկային քարտի օգնությամբ՝ գնիր:

Ինտերնետը այսօր ոչ միայն տեղեկատվության անսպառ աղբյուր է, այլև մարդկանց հաղորդակցման անկրկնելի միջավայր, ուր բազում-բազում բանավեճային ակումբներ կան, հեռուստակոնֆերենցիաներ, հաղորդակցման սենյակներ: Կարող ես խոսել բոլորովին անծանոթ մարդու հետ, տեսնել զրուցակցիդ, հավանել, սիրահարվել և սեր բացատրել: Կարող ես միաժամանակ խոսել ամբողջ աշխարհի հետ: Դրա համար են նախատեսված հեռուստակոնֆերենցիաները (Յուսնետ): Ընտրեք ձեզ հետաքրքրողը (14 հազարից) և երկխոսության մեջ մտեք կամ բանավիճեք ցանկացած թեմայի շուրջը՝ սկսած տնային կենդանիներից, վերջացրած «կա, արդյո՞ք, Մարսի վրա կյանք» առեղծվածով:

Կան մարդիկ, որոնք շատախոսելու սիրահար են: Չատերները (այդպես են նրանց անվանում) կարող են ժամերով, օրերով նստել համակարգչի առջև և խոսել ու խոսել:

Այլ խոսքով, Ինտերնետը բոլորի համար է, ամենատարբեր զբաղմունքի, ամենատարբեր հետաքրքրություններ ու նախասիրություններ ունեցող մարդկանց համար: Եվ այդ մեծագույն հրաշքից օգտվելու համար անհրաժեշտ է ընդամենը, որ դուք կարողանաք օգտվել Ինտերնետի անսահման հնարավորություններից: Դրա կարճ և միակ ճանապարհը ձեր համակարգիչը Ինտերնետի ցանցին միացնելն է: Ոչ մեծ գումարով (ԱՄՆ-ում 15—25 դոլար) համապատասխան կազմակերպությունների միջոցով (որոնք իրականացնում են այդ ծառայությունը) դուք կարող եք միանալ Ինտերնետին և օգտվել նրա անսահմանափակ հնարավորություններից ու բարիքներից:

Ի՞ՆՉ Է ԼԻՆԵԼՈՒ ՎԱՂԸ

Ինչպես արդեն ասվեց, օր-օրի աճում է Ինտերնետից օգտվողների թիվը: Իսկ ի՞նչ է լինելու մոտ ապագայում: Երևի թե տեղի կունենա Երկիր մոլորակի ողջ բնակչության համատարած ինտերնետացումը: Արդեն այսօր Ինտերնետ համաշխարհային ցանցը դադարել է էլեկտրոնային «հրաշք» լինելուց և դարձել կենսական անհրաժեշտություն՝ ապրելու և աշխատելու համար: Հետագայում մարդկության առաջընթացը երևի կբերի նրան, որ համակարգիչը մենք մեզ հետ միշտ կտանք ժամացույցի կամ ինքնահոսի նման և այն մեզ համար կդառնա ամենագործուն միջոց՝ կապվելու աշխարհի ուզածդ անկյան և ուզածդ մարդու ու կազմակերպության հետ, հաղորդելու կամ ստանալու ցանկացած լուրը, տեղեկատվությունը, տեսնելու, լսելու, իմանալու այն, ինչ այդ պահին մեզ պետք է:

...Եվ այսպես, արդեն մոտ ապագայում կապի և կոմունիկացիաների համապարփակ համակարգերը հաղորդակցության գերարագ միջոցների խիտ ցանցով կպատեն Երկիր մոլորակը: Սա, հիրավի, կլինի արդեն նոր աշխարհ՝ իր օրենքներով, սովորույթներով՝ Ինտերնետի աշխարհ:

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

(Սկիզբը՝ № 6-ում)

Հանրապետության անասնաբուծության երկրորդ ճյուղ համարվող ոչխարաբուծության տոհմասելեկցիոն աշխատանքները շարունակելի կմնան կիսանրբագեղմ կորիդել տիպի կատարելագործման ուղղությամբ: Հայկական կիսակոպտաբուրդ ցեղի կատարելագործումը նույնպես պետք է շարունակել, որի նպատակով Արագածի և Մարտունու տիպերի բուծման գոտիներում անհրաժեշտ է ստեղծել տեղական ցեղերի (բալբաս, մազեխ, բուզախ, ղարաբաղյան) նոր օջախներ՝ գենոֆոնդի պահպանման համար:

Իբրև մսի արտադրության առավել արդյունավետ ճյուղ, խոզաբուծությունը կպահպանվի և նրանում կշարունակվի մաքրացեղ բուծում և տրամախաչում (հատկապես հիբրիդացում)՝ հանրապետությունում առկա խոզերի 5 ցեղերի՝ հայկական մսային, խոշոր սպիտակ, ուելսյան, լանդրաս և դյուրոկի հաշվով՝ տոհմային տնտեսությունները նյութատեխնիկապես ամրապնդելու պայմանով:

Անասնաբուծության տնտեսավարման նոր իրադրության պայմաններում մասնավոր սեկտորում թռչնաբուծությունը համեմատաբար սկսել է զարգանալ, և այդ առումով ավելի լայն տարածում է ստանում հավերի երևանյան ցեղը: Թռչնաբուծության առաջընթացի կարևոր երաշխիքներից մեկը Երևանի թռչնաբուծական փորձարարական բազայի՝ ցեղի բուծման միակ տոհմային տնտեսության, վերականգնումն է, որով հնարավորություն կընձեռվի շարունակելու ցեղի գիտական՝ տոհմա-սելեկցիոն աշխատանքները:

Անասնաբուծության մեջ գիտական նոր տեխնոլոգիաների կիրառելի դարձնելն արդեն իսկ կնշանակի ճյուղի առաջընթաց՝ գիտականացում, այսինքն թե մթերքների (միս, կաթնեղեն, ձու) և թե թեթև արդյունաբերության համար կենդանիներից ածանցյալ հումքանյութի (բուրդ, մաշկկաշի), մորթեղեն, մազ, ոսկրալյուր և այլն) ստացման կարևոր և հիմնական երաշխիք:

Կարևորվում է կենդանիների սպանդային ելունքում առկա մաշկի՝ իբրև արտադրական հումքի, վերամշակման գործընթացը, որը նոր տնտեսական հարաբերություններում առօրեական է իբրև շահութաբեր շուկայական միջոց:

Այդ ուղղությամբ առաջարկվում է մաշկի հումքա-ապրանքային վերամշակման ինքնատիպ տեխնոլոգիա, որ բխում է տավարի կովկասյան գորշ ցեղի մաշկի մակրո և միկրո համալիր գիտական հետազոտությունների արդյունքներից: Այն հիմնավորված է ըստ սկզբնական հումքի (պարնայա շկուրա) և արտադրական հումքի (վերամշակված մաշկի ելունքի՝ կաշվի) ապրանքատեխնոլոգիական (կշիռ, հաստություն, մակերես տեսականի), ֆիզիկամեխանիկական (ամրության սահման, երկարաձգվելու չափ, առաձգականության գործակիցը, ջրակլանողություն, մաշվելիություն), ամրության չափ, ձգվելիություն, երկարաձգվելու աստիճան և այլն) և քիմիական կազմի ցուցանիշների, ինչպես նաև կենդանիների սեռային և տարիքային առանձնահատկությունների:

Տվյալ համալիր ցուցանիշների բնութագրմամբ վերամշակված մաշկի ելունքը, (արտադրական պատրաստի հումքը)՝ կաշին, դասակարգվում է ըստ արտադրական կիրառության նպատակի՝ խրոմ (կոշիկի երեսացու, գալանտերեային և կենցաղային օգտագործման իրերի արտադրության) և կոշկատակ՝ (կանացի, տղամարդու և զինվորական կոշիկների, տեխնիկական սարքաշինության մեջ կիրառելու, որն ավելի հաստ և ամուր որակի է):

Հանրապետությունում տասնյակ տարիներ ի վեր կենդանիների սպանդային մաշկը նախնական ֆիզիկական մշակման էր ենթարկվում Երևանի մսի կոմբինատում, ինչպես նաև անասնաբուծական, համեմատաբար, խոշոր, տարածաշրջաններում (Կապան, Հրազդան, Վանաձոր և այլն), ուր գործում էին սպանդանոցներ և սպանդային հրապարակներ, որտեղից այնուհետև արտադրական հումքը ներկրվում էր Ստ. Շահումյանի անվան կաշվի արտադրական միավորում և վերամշակվում համապատասխանորեն՝ ապահովելով տարեկան այնքան արտադրանք, որ բավարարում էր հանրապետության թեթև արդյունաբերության պահանջները: 1992 թ.-ից ի վեր հայտնի պատճառներով այդ գործընթացը դադարել է. 1997-ին միավորումը սեփականաշնորհվել է և դեռևս չի գործում տեխնիկապես անսարքին վիճակի և տեղական հումքի բացակայության պատճառով:

Մինչդեռ, հանրապետության տարբեր շրջաններում ամեն օր սպանդի ենթարկված կենդանիների մաշկահումքը աննարդյունավետ ցաքուցրիվ է լինում: Անհրաժեշտ է ըստ մարզերի կենտրոնացնել այն՝ կազմակերպելով ընդհանուր սպանդանոցներ (սպանդային հրապարակներ), որտեղ հնարավոր դարձնելով հումքի նախնական մշակումը (աղելը, տեսակավորելը, կշռելը) և պայմանագրային ձևով կոմբինատ առաքելու գործընթացը՝ կաշին համարելով մեծ պահանջարկի բնական բարձրարժեք ապրանք, որ որոշակի դեր կարող է ունենալ, ինչպես ներքին՝ թեթև արդյունաբերության զարգացման համար, այնպես էլ միջազգային շուկաներում, գործարար կապեր ստեղծելու տեսակետից:

Սեփականաշնորհման գործընթացը առաջ է բերել ձկնաբուծության ճյուղի զարգացման միտում, որը դեռևս տարերային, ինքնահոս վիճակում է գտնվում: Անհատական և կոլեկտիվ գյուղացիական, ինչպես նաև բանկի ծառայողական նպատակներում այն օգտակար ճյուղի կարգավիճակում կհայտնվի կազմակերպական և նյութատեխնիկական ձեռներեցության պարագայում:

Խոստումնալից հեռանկարներ ունի մեղվաբուծությունը. այն շահութաբեր է և ֆինանսապես դյուրին: Պարտադիր պետք է համարել հայկական դեղին և գորշ մեղուների գենոֆոնդի պահպանումը, որն առնչվում է տոհմա-սելեկցիոն աշխատանքների հետևողական գործընթացի հետ, միաժամանակ կարևորվում է բուսաբուծության մեջ նրանց արժեքավոր կենսաբանական դերի ապահովման անհրաժեշտությամբ:

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ ԿԵՐԱՅԻՆ ՆՈՐ ՌԵԶԵՐՎՆԵՐ ԵՎ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅԱՆ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱՆԵՐ

Կերի և կերակրման գործոնը գլուխ. կենդանիների համար ոչ միայն կենսապահ, այլ մթերատվության մակարդակի հիմնական և առաջնահերթ ազդակներից է: Գաղտնիք չէ, որ ներկայումս հանրապետությունում անասնապահությունը ընդունված կերակրելի կերերի առումով հայտնվել է անապահով վիճակում: Եթե միջին մթերատվություն ստանալու համար պայմանական մեկ գլխի հաշվով անհրաժեշտ է 18—30 ց կերի միավոր, այժմ այն կազմում է 16,7—15,6 ց (կամ դրանից էլ ցածր):

Այս առումով գիտահետազոտական ուսումնասիրությունները ուղղվել են կերային աղբյուրների նոր ռեզերվների հայտնաբերմանը:

Այդպիսիք են գինու արտադրության մնացորդը՝ խմորասնկերի թանձրուկը, որը հարուստ է պրոտեինով (22—25 տոկոս) և օգտագործելի է համակցված կերերի կազմում՝ 5—10 տոկոսի չափով (ըստ զանգվածի): **Ամիլոսուբտիլինը, պրոտոսուբտիլինը և կորոամինը**՝ իբրև կենսաբանական ակտիվ նյութեր 7—15 տոկոսի չափով նպաստում են մատղաշի քաշաճի և հավերի ձվատվության բարձրացմանը:

Բենթոնիտային կավերի և ցեոլիտների չափավոր օգտագործմամբ (կերաբաժիններում չոր նյութի 5 տոկոսի չափով), ընդլայնվում է կենդանիների մթերատվության աճ (12,5 տոկոսով), որ ի հայտ է գալիս շնորհիվ հանքային տարրերի առկայության, ադսորբցիոն և նյութափոխանակությունը կանոնավորող հատկության:

Այդ արդյունքներն իբրև կերակրման նոր տեխնոլոգիաներ առաջարկվում են արտադրական գործընթաց մտցնելու համար, որ պետք է կազմակերպել ինչպես տեղական, այնպես էլ ներկրվող հումքի հաշվին:

ԿԵՐԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐԸ

Անասնաբուծության վերելքի հեռանկարները խստորեն առնչվում են կերերի սեփական արտադրություն ունենալու հարցի հետ, որ պետք է ընթանա դաշտային կերարտադրության ինտենսիվացման և վերջինս մարգագետնային կերարտադրության հետ զուգակցմամբ: Մինչ հողերի սեփականաշնորհումը հանրապետության վարելահողերի շուրջ 52 տոկոսը (մոտ 250 հազար հեկտար) եղել են կերային բույսերի մշակման տակ, որով ապահովվել է անասնաբուծության համար անհրաժեշտ կերերի կեսից ավելին: Մնացածը կազմում էր մարգագետնային կերերի արտադրությունը և ներկրվող հումքի հաշվին խտացված ու համակցված կերերի արտադրությունը: Այժմ կերերի հիմնական աղբյուր են մնացել բնական կերային հանդակները, որոնք օգտագործվում են ոչ նպատակադիր, անխնամ են, հետևաբար և դարձել են անարդյունավետ (մոտ 150 հազար հեկտար տարածություն պայմանականորեն անօգտագործելի են և դուրս են եկել օգտագործման ոլորտից):

Անհրաժեշտ է վերականգնել կերարտադրության ավանդական գործընթացը՝ գիտականորեն հիմնավորված տեխնոլոգիական համալիր միջոցառումների կիրառման միջոցով:

Ձեռնարկելով կերային մշակույթների բերքատվության բարձրացման կարևոր միջոցառումներ՝ հողի մշակման, ցանքի և բույսերի խնամքի, հողի էրոզիայի դեմ պայքարի, պարարտանյութերի համապատասխան օգտագործման, ոռոգման համակարգի կանոնավոր կիրառման, մոլախոտերի, վնասատուների և հիվանդությունների դեմ պայքարի, բերքահավաքի ժամկետների ճիշտ իրագործման և այլ կարևոր գործոնների առնչություններով, որոնք անշուշտ, պահանջում են ստացած կապիտալ ներդրումներ, կառավարական տնտեսական ծրագրավորում, հնարավոր կդառնա լուծել կերարտադրության հիմնախնդիրը, որն անասնաբուծության վերելքի կարևոր օղակներից մեկն է:

ԱՆԱՍՆԱԲՈՒԺԱԿԱՆ ՈԼՈՐՏԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Գյուղատնտեսական կենդանիների խնամքի և կերակրման որպիսի օրինակելի վիճակ էլ, որ ապահովվի, միևնույն է, եթե նրանց նկատմամբ անասնաբուժա-սանիտարական համալիր միջոցառումները չիրականացվեն և նասնապահության հաջողությունները (թե գլխաքանակի և թե մթերատվության արտադրական ցուցանիշները) կլինեն անմխիթար:

Սեփականաշնորհման գործընթացում հիմնովին անտեսվել էին անասնաբուժական սպասարկման հետ առնչվող հիմնահարցերը և նույնիսկ բրուցելյոզ, տուբերկուլյոզ և այլ վարակների նկատմամբ չվերահսկելը հանրապետության մի շարք շրջաններում առաջ բերեցին վիրուսի գոր...

(Շարունակությունը՝ 4-րդ էջում)

Երկրաշարժերի կանխագուշակման և սեյսմիկ անվտանգության ապահովման հիմնահարցերը

(Սկիզբը՝ 1997 թ. №№ 20, 21, 23-ում և 1998 թ. №№ 1, 4-ում)

Ստեղծված իրավիճակը հանգեցնում է ծանր հետևանքների: Մարդիկ մնում են անօթևան, իսկ բնակարանները հետըզհետե ենթարկվում են ավերման: Նման վիճակներից խուսափելու նպատակով հայկական նորմերում մտցված են երկրաշարժից տուժած շենքերի և կառուցվածքների վերականգնման ու ուժեղացման վերաբերյալ նորմատիվ դրույթներ: Մշակված է վնասվածքների աստիճանի գնահատման հատուկ հնգանիշ սանդղակ, որը հնարավորություն է տալիս արագ կողմնորոշվել այս կամ այն շենքի հետագա մշտական կամ ժամանակավոր շահագործման պիտանելիության կամ դրանցից մարդկանց անմիջապես տեղահանելու հարցերը: Առաջին և երկրորդ կարգի վնասվածքներ ստացած շենքերը մարդկանց կյանքի համար վտանգ չեն ներկայացնում և կարող են վերականգնվել շահագործմանը զուգահեռ:

ՀՀՇՆ II-2.02-94 փաստաթղթի մշակման, քննարկման ու վերջնական տարբերակի ընդունման աշխատանքներին (շուրջ 4 տարի) մասնակցել են հանրապետության սեյսմոլոգիայի և սեյսմակայուն շինարարության հարցերով զբաղվող գիտական, ուսումնական ու նախագծային հաստատությունների՝ սեյսմակայուն շինարարության հայկական գիտահետազոտական ինստիտուտի (հիմնական կատարող և կոորդինատոր), Երևանի ճարտարապետա-շինարարական ինստիտուտի, ԳԱԱ երկրաբանական գիտությունների ինստիտուտի, ԳԱԱ երկրաֆիզիկայի և ինժեներային սեյսմոլոգիայի ինստիտուտի, Երևանի պետական համալսարանի, սեյսմիկ պաշտպանության ազգային ծառայության, Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի, արտակարգ իրավիճակների պետական վարչության, հայպետնախագիծ, հայինժնախագիծ, հայարդնախագիծ, հայտրանսնախագիծ, հայհիդրոէներգոնախագիծ ինստիտուտների շուրջ 60 ակադեմիկոսներ, գիտության դոկտորներ և թեկնածուներ, առաջատար մասնագետներ, տողերիս հեղինակի ղեկավարությամբ: ՀՀ քաղաքաշինության նախարարությունը ՀՀՇՆ II-2.02-94 փաստաթուղթը ենթարկել է միջազգային փորձագիտության: Նորմերի մասին իրենց բարձր գնահատականներն են տվել Ղազախստանի սեյսմակայուն շինարարության գիտահետազոտական ինստիտուտի տնօրեն, միջազգային ճարտարագիտական ակադեմիայի իսկական անդամ Տ. Ժունուսովը, նույն ինստիտուտի բաժնի վարիչ, տ.գ.թ. Ի. Իցկովը, Ուզբեկստանի գիտությունների ակադեմիայի մեխանիկայի և սեյսմակայունության ինստիտուտի տնօրեն, ակադեմիկոս Յ. Մուբարակովը, բաժնի վարիչ, ակադեմիկոս Թ. Ռաշիդովը, գիտության թեկնածուներ Ռ. Շամսիևը և Կ. Սալյամովան, Մոսկվայի համալսարանի մեխանիկայի ինստիտուտի տնօրեն, Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիայի թղթակից անդամ Ս. Գրիգորյանը, Ռուսաստանի Դաշնության սեյսմակայուն շինարարության ազգային կոմիտեի նախագահ, տեխնիկական գիտությունների դոկտոր Յ. Այզենբերգը, Վրաստանի գիտությունների ակադեմիայի Կ. Զավրիևի անվան շինարարական մեխանիկայի և սեյսմակայունության ինստիտուտի տնօրեն, տեխնիկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Գ. Գաբրիչիձեն, ԱՄՆ-ի Կալիֆոռնիայի նահանգի Բերկլիի համալսարանի պրոֆեսոր Ջեյմս Քելլին: Փորձագետների կողմից միաժամանակ արվել են մի շարք արժեքավոր դիտողություններ և առաջարկություններ, որոնք հաշվի կառնվեն նորմերի վերախմբագրման ու վերահրատարակման ժամանակ:

Նոր նորմերի հիմնական առավելությունը հանրապետության ամբողջ տարածքում նոր կառուցվելիք բնակելի, հասարակական, արդյունաբերական, գյուղատնտեսական, տրանսպորտային, էներգետիկ ու հիդրոտեխնիկական շենքերի և կառուցվածքների «հակասեյսմիկ զինվածության» անհրաժեշտ մակարդակի ապահովումն է: Հայկական նորմերի գործադրման կապակցությամբ որոշ նախագծողների կողմից երբեմն լսվում են առարկություններ, թե նոր նորմերում շատ ծանր պայմաններ են ստեղծվում նախկինում կիրառվող կոնստրուկտիվ լուծումների կիրառման, նյութերի և միջոցների խնայողաբար օգտագործման գործում: Այլ խոսքով, նոր նորմերը բերում են շինարարության ինքնարժեքի որոշ բարձրացման: Ի՞նչ կարելի է պատասխանել այս առարկություններին: Պարզագույն հաշվարկները ցույց են տալիս, որ բարձր ու նվազագույն հուսալիությամբ օժտված շենքերի սեյսմակայունության ապահովման ծախսերի տարբերությունը չի անցնում շենքի սկզբնական արժեքի 5 տոկոսից: Բայց, նկատենք, որ այս 5 տոկոսի տնտեսումը արդեն շահագործման մեջ գտնվող շենքերի ուժեղացման պարագայում (ինչպես հիմա ստիպված ենք մենք անել), վերածվում է 50 և ոչ 100 տոկոսի սկզբնական արժեքի նկատմամբ: Դիպուկ է նկատված՝ ժլատը կրկնակի է վճարում: Բացի դրանից, ամենագլխավորն այն է, որ շինությունները երկրաշարժից հետո կպահպանվեն: Մեր ճարտարապետները, նախագծողները և շինարարները ոչ միայն պետք է շահագրգռված լինեն իրենց շինությունների բարձր սեյսմակայունության ապահովմամբ, այլև համապատասխան բացատրական քարոզչությամբ դրանում համոզեն նաև պատվիրատուներին և սեփականատերերին:

ՄԵՐ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԵՐ ՁԵՌՔՈՒՄ

Սեյսմակայուն շինարարության ամենակատարյալ ու խստապահանջ նորմերն անգամ չեն երաշխավորի երկրաշարժի ժամանակ շինության անվտանգությունը, եթե այն նախագծվել է նորմերի կոպիտ խախտումներով, շինարարական աշխատանքները իրականացվել են ցածրորակ և շահագործման ընթացքում շինությունը բնակիչների կողմից ենթարկվել է զանազան կամայական փոփոխությունների: Ցավոք, նման տիպի խախտումները մեզանում կատարվում էին ինչպես մինչև Սպիտակի աղետը, այնպես էլ մեր օրերում՝ շատ ավելի մեծ մասշտաբներով (օգտվելով ինչպես անցման շրջանի սոցիալ-տնտեսական դժվարություններից ,և ոչ պակաս չափով՝ իշխանության օղակների թողտվությունից): Խոսքը առաջին հերթին վերաբերում է հանրապետության քաղաքներում ու գյուղական վայրերում ծավալված մեծ ծավալի անհատական և մասնավոր շինարարությանը: Իհարկե, շատ ողջունելի է, որ մեր հասարակության որոշ անդամներ հնարավորություն ունեն իրենց սեփական միջոցներով, բազմահարկ, ցանկացած մակերեսներով և իրենց ցանկացած ճարտարապետական ոճով բնակարաններ կամ այլ առևտրաարտադրական օբյեկտներ կառուցել: Սա, իսկապես, բնականոն երևույթ է քաղաքակիրթ երկրների համար: Բայց հասարակության այդ անդամները պետք է միաժամանակ գիտակցեն, որ բացի անձնական այսօրվա շահերից, գոյություն ունեն նաև հասարակության ու պետության ընդհանուր շահեր: Եվ որ այդ, շատ դեպքերում, այսպես կոչված, «ճարտարապետական հրաշալիքները» ոչ միայն «աղտոտում» են հանրապետության ազգային ճարտարապետական բնութագիրը, այլև կարող են մեծ աղետների պատճառ դառնալ, անկախ նրանից, թե ովքեր են դրանցում բնակվում կամ աշխատում:

Մեր անձնական դիտարկումներով համոզվել ենք, որ այդ շենքերի ճնշող մեծամասնությունը, այդ թվում նաև մայրաքաղաք Երևանում, կառուցվում են սեյսմակայունության (նորմերով պարտադիր հաշվարկումների բացակայությունը դեռ մի կողմ թողնելով) սկզբունքների՝ ծավալահատակագծային ու կոնստրուկտիվ լուծումների համաչափության, կոշտությունների և զանգվածների համաչափ բաշխման պայմանների կոպիտ խախտումներով, որոնք, բնականաբար, հետագայում նորից կբերեն մեծ աղետների: Իսկ ինչպիսի՞ անխնա «հարվածների» են ենթարկվում տարիներ առաջ կառուցված բնակելի և հասարակական բազմահարկ շենքերի (մի ժամանակ պետական հսկողության ենթակա) նկուղային և առաջին հարկերի կոնստրուկցիաները: Այդ «հարվածներից» ոչ միայն զգալիորեն տուժում են շենքերի սեյսմակայունության ցուցանիշները, այլև հասարակության անդամներին զրկում քաղաքի 'երբեմնի ուղիղ ու սալապատ մայթերով, առանց վերուվարի, հանգիստ քայլելուն:

Վերջին տարիներին նկատվում է մի արտառոց երևույթ ևս: Բնակմակերեսների բարելավման միտումներով բազմահարկ շենքերի վերջին հարկի առանձին բնակիչներ ինքնակամ թե հատուկ թույլտվությամբ շենքի տանիքում կառուցում են անհատական ձեղնահարկեր (մանսարդ): Որոշ տեղերում դրանք մինչև անգամ կառուցվում են երկհարկանի: Այս ձեղնահարկերը ոչ միայն ավելացնում են շենքի քաշը, խախտում կոշտությունների և զանգվածների համամասնության պայմանները, թուլացնում վերին հարկի ծածկի կոշտությունը, այլև նվազեցնում, առանց այդ էլ ուժեղացման ենթակա շենքի սեյսմակայունությունը:

Սա դեռ բոլորը չէ: Ինչպես ցույց են տալիս երկրաշարժերի հետևանքների վերլուծությունները և տեսական հաշվարկները, շենքից բարձրացած և նրա հետ համեմատած ոչ մեծ չափեր ու կշիռ ունեցող կոնստրուկցիաներում երկրաշարժի ժամանակ առաջանում են լարումների 4—6 անգամ կուտակումներ, որոնք բերում են դրանց, ընդհանուր շենքի հետ համեմատած, զգալի տեղական վնասվածքների: Ստացվում է, որ ձեղնահարկերի բնակիչները, իրենք իրենց ձեռքով, իրենց համար ստեղծում են սեյսմիկ անվտանգության անբարենպաստ պայմաններ:

Մենք, իհարկե, հեռու ենք այն մտքից, որ նկուղային կամ առաջին հարկում իրականացված ցանկացած փոփոխություն նվազեցնում է շենքի ընդհանուր սեյսմակայունությունը: Որոշ դեպքերում, ընդհակառակը, նկուղային հարկի օգտագործման շնորհիվ վերանում են նրա կրող պատերի խոնավությունները և վերացվում կոյուղու մշտական անսարքություններից հիմքի և հիմնատակի ջրավորումները: Բայց ամբողջ ցավը նրանում է, որ համապատասխան հսկողության բացակայության պատճառով, այդ փոփոխությունները կատարվում են մասնագետների տված նախագծի կոպիտ խախտումներով, անհարկի մեծ չափերի հասնող բացվածքների իրականացումներով և մինչև անգամ շենքի հիմքի մերկացումներով: Մեզ թվում է, որ ընդհանուր շահերից ելնելով, նպատակահարմար է նկուղային հարկի փոփոխություններ թույլատրել այն անհատներին և կազմակերպություններին, որոնք կպարտավորվեն իրենց սեփական միջոցներով ամրացնել ամբողջ նկուղային հարկը գործող նոր նորմերի համաձայն:

Վերջին տարիներին պետական շինարարության բացակայության պատճառով համարյա դադարել է գործել դեռ խորհրդային տարիներին ստեղծված նախագծերի փորձագիտության մինչգերատեսչական հսկիչ տեսչությունը: Նման վիճակում է նաև շինարարության որակի հսկողության նախկին պետշինհսկողությունը: Բայց չէ՞ որ, ինչպես նշեցինք վերևում, հանրապետությունում այժմ իրականացվում է մեծ ծավալների ինչպես անհատական ու մասնավոր, այնպես էլ տարբեր արտասահմանյան կազմակերպությունների կողմից իրականացվող քաղաքացիական, գյուղատնտեսական և հիդրոտեխնիկական շինարարություն, և այդ օբյեկտները ըստ հայկական սեյսմակայուն շինարարության նոր նորմերի, նույնպես ենթակա են պարտադիր փորձագիտության: Մինչդեռ շինարարությունը իրականացվում է առանց համապատասխան փորձագիտության ու վերահսկողության, որը անթույլատրելի է: Այս հիմնախնդիրների լուծման համար նպատակահարմար է ստեղծել նոր տիպի պետական և մասնավոր անկախ վերահսկիչ կազմակերպություններ, որոնց խնդիրը լինելու է խստորեն հետևել, որ առանց շեղումների կիրառվեն շինարարական նորմերը, շինարարության ընթացքում ապահովվի շինմոնտաժային աշխատանքների որակ, և շահագործման ընթացքում շինություններում արգելվի անհարկի փոփոխությունները:

ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՎԵՆՔ ՀԱՋՈՐԴ ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԻՆ

Սակայն որքան էլ դառն հնչի, երկրաշարժերի ժամանակ շինությունների լիակատար պահպանությունը երաշխավորել գործնականորեն անհնար է: Մենք որոշակի ռիսկի ենք գնում շենքերի և կառուցվածքների շինարարության ժամանակ: Ըստ որում, այդ ռիսկը աճում է հին բազմահարկ կառուցապատված և բնակչության բարձր խտությամբ տարածքների համար: Դա նշանակում է, որ անհրաժեշտ է մըշտապես պատրաստ լինել հնարավոր արտակարգ իրավիճակների, որը կստեղծի նոր երկրաշարժը: Իսկ այս գործում ամենակարևորագույն քայլը պետք է լինի շահագործվող շենքերի և կառույցների երկրաշարժադիմացկունության մակարդակի պարբերաբար բացահայտումը (անձնագրավորումը), անբավարարների քանդումը, նվազագույնների ամրացումը: Այս կապակցությամբ նպատակահարմար է ԱՄՆ-ի, Ճապոնիայի և մյուս երկրների օրինակով մշակել շահագործվող նվազ ամրության շինությունների (առաջին հերթին դպրոցների, հիվանդանոցների, մարդկանց զանգվածային կուտակման և կենսապահովման օբյեկտների) երկրաշարժադիմացկունության մակարդակի բարձրացման երկարաժամկետ ազգային ծրագիր՝ ուժեղացման օպտիմալ եղանակների (գերադասելի է առանց բնակիչների տեղահանման) լուծումներով և ըստ տարիների՝ համապատասխան ֆինանսական միջոցների հայթայթումով: Շատ կարևոր է իշխանության օղակներին, նախագծողներին, շինարարներին և ողջ բնակչությանը պարբերաբար հիշեցնել անցյալի ավերիչ երկրաշարժերի դառը դասերը: Երկրաշարժից ամենախոցելի շինությունների ճակատների նշմարելի տեղերում, մշտական հիշեցման նպատակով, փակցնել հատուկ նախազգուշացնող ցուցատախտակներ:

Նոր սեյսմիկ նորմերի ընդունման կապակցությամբ, ըստ էության հանրապետության տարածքի բոլոր շահագործվող շինությունները կարիք ունեն ամրացման: Այս գերխնդիրը պետական մակարդակով տեսանելի ապագայում, թե՛ տեխնիկական, թե՛ սոցիալական ու տնտեսական տեսանկյունից, անիրագործելի է: Այլ բան է, երբ իրենց սեփականաշնորհված բնակարանների, գործարանների, արդյունաբերական ու գյուղատնտեսական ձեռնարկությունների ամրացման գործին լծվեն հենց իրենք, սեփականատերերը, առանձին ձեռներեց անհատները, խոշոր եկամտաբեր ձեռնարկությունները: Նման դեպքերը ոչ միայն պետք է խրախուսել ու քաջալերել, այլ բոլոր տեխնիկական ու տնտեսական լծակներով նպաստել դրանց շուտափույթ իրագործմանը:

Այս պարագայում բնակչության մի ստվար խավի մեջ առաջացանալիք սոցիալ-հոգեբանական լարվածությունը՝ իրենց բնակարանների ոչ բավարար սեյսմապաշտպանության կապակցությամբ, պետք է թուլացնել գիտաբացատրական քարոզչությամբ՝ համոզելով մարդկանց, որ ներկայիս իրենց կացարանները անվերապահորեն չեն ենթարկվի զանգվածային ավերման, քանի որ, նախ՝ ավերիչ երկրաշարժերի կրկնման հավանականությունը շատ մեծ չէ, և մյուս կողմից, ինչպես ցույց են տալիս ուժեղ երկրաշարժերի հետևանքները, ուժգնության մեկ միավոր անը նորմատիվային նկատմամբ (այդպիսի իրավիճակ է մեր հանրապետությունում) չի կարող շինությունների մեծ ավերումների պատճառ դառնալ: Սպիտակի երկրաշարժի ուժգնությունը, նախկինում Հայաստանի այդ տարածքի սեյսմաշրջանացման գործում թույլ տրված սխալների պատճառով, նորմատիվային մակարդակը գերազանցել էր 2—4 անգամ: Նման իրավիճակներ ստեղծվում են շատ սեյսմաակտիվ երկրներում: Հազարավոր զոհերով ու մեծ ավերումներով երկրաշարժից հետո (Սպիտակի երկրաշարժից էլ ավերիչ, ինչպես օրինակ 1995 թ. հունվարի 17-ի Կոբեի, Ճապոնիա, երկրաշարժը) միշտ էլ վերանայվում են տվյալ երկրի սեյսմիկ վտանգի քարտեզները և սեյսմակայուն շինարարության վերաբերյալ նորմերը: Այդ դեպքում, միշտ դեպի դրանց խստացման կողմը, բայց երբեք հասարակության մեջ չեն ստեղծվում մարդկանց՝ սեյսմիկ անպաշտպանվածության լարված իրավիճակ, և խնդիր է դրվում գոյություն ունեցող շենքերի շուտափույթ համատարած ուժեղացման առնչությամբ:

Երկրաշարժերին դիմակայելու մյուս կարևոր պայմանը բնակչության և պետության նախապատրաստվելն է: Աղետին չսպասած մարդիկ երկրաշարժի ժամանակ հաճախ ենթարկվում են մեծ հուզական ցնցումների և կարող են դիմել անմիտ, անկանխատեսելի գործողությունների: Այդ պատճառով բոլոր այն մարդիկ, որոնք ապրում են երկրաշարժավտանգ տարածքներում, պետք է տարրական գիտելիքներ ունենան երկրաշարժի և դրանից պաշտպանվելու մասին: Դպրոցականներին պետք է պարտադիր տեղեկություններ տալ երկրաշարժերի մասին, նախապատրաստել հաղթահարելու վախի զգացումը և հանգիստ տանել երկրաշարժը: Բնակչությանը անհրաժեշտ է պարբերաբար սովորեցնել անձնական և հասարակության մյուս անդամների անվտանգությունը ապահովող տարրական հմտություններին, ինչպես բուն երկրաշարժի ժամանակ, այնպես էլ երկրաշարժից անմիջապես հետո: Այս նպատակների համար պետք է օգտագործել զանգվածային լրատվության բոլոր միջոցները և առաջին հերթին՝ հեռուստատեսությունը: Անհրաժեշտ է նաև բնակչության շրջանում անցկացնել ուսումնական սեյսմիկ տագնապներ: Երկրաշարժի առաջին ժամերին և օրերին մեծ պատասխանատվություն է ընկնում նաև զանգվածային լրատվության միջոցների վրա: Սովորաբար ավերիչ երկրաշարժից հետո տարածվում են ամեն տեսակի անհիմն լուրեր՝ երկրաշարժի պատճառների, սպասվող ավելի ավերիչ նոր հարվածների, մեծ թվով զոհերի ու ավերածությունների ծավալների մասին, որոնք ապակայունացնում են վիճակը, պղտորում առանց այն էլ հասարակական խռովված գիտակցությունը: Զանգվածային լրատվության միջոցները ոչ մի այն չպետք է նպաստեն նման լուրերի տարածմանը, այլև իշխանության մարմինների և երկրաշարժագիտության մասնագետների հետ սերտ համագործակցված, նպաստեն բնակչության լայն խավերին երկրաշարժի մասին իրական և ճիշտ մարիտ տեղեկատվություն հրամցնելու գործին:

Երկրաշարժերը միշտ էլ ուղեկցվում են մեծ չափերի հասնող նյութական վնասներով: Մարդկանց պետք է համոզել, որ պետական և մասնավոր ապահովագրական ընկերություններում նախապես անհրաժեշտ է ապահովագրել բնակարանները, ինչպես այդ կատարվում է, ասենք, հրդեհի, ջրհեղեղի կամ ուրիշ նմանատիպ երևույթների դեպքում: Պետական և մասնավոր ապահովագրական համակարգերը բնակչության պետք է երաշխավորեն երկրաշարժի հետ կապված մեծ նյութական վնասների անմիջական հատուցումը: Եվ վերջապես, երկրաշարժի հետևանքները արագ ամոքելու համար պետք է ունենալ պետական ենթակայության մշտական գործող, ժամանակակից տեխնիկական միջոցներով հագեցված փրկարար, կենսաապահովման ոլորտի շտապ վերականգնման, հասարակական կարգի պահպանման և բժշկական օգնության կազմակերպման արհեստավարժ ջոկատներ: Այս խնդիրների կանոնակարգման համար նպատակահարմար է նաև համապատասխան օրենսդրության ընդունումը Ազգային ժողովի կողմից:

Որոշ երկրաշարժավտանգ երկրներում երկրաշարժերին նախապատրաստվելը նույնիսկ պատերազմին նախապատրաստվելուն համարժեք գործողություն են համարում:

Մարդկանց կյանքը և նյութական արժեքները փրկելու այս ճանապարհը շատ ավելի դյուրին ու արդյունավետ է, քան նրանց տեղահանումը և վերադարձը:

Էդուարդ ԽԱՉԻՅԱՆ
Ակադեմիկոս, տեխնիկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Դեժավյու. անվտանգ խելահեղություն

Դա տեղի ունեցավ բրազիլական գավառական Մանաուս քաղաքում, որ մեզ Ռիոյի դիմակահանդեսի գույները և Ֆոզ-Դո-Իգուասուի հմայքները ունկնդրելուց հետո, հասցրեց տեղական «Բոինգը»: Քաղաքը դիտելու համար մնացել էր երեք ժամից ոչ ավել ժամանակ: Լիաթոք շնչելով ձկան շուկայի բուրմունքը, գնացինք 100 տարի առաջ կառուցված, հնության հիասքանչ մի հուշարձան՝ օպերայի թատրոնը, տեսնելու: Խոստովանեմ, որ լիովին չընգնահատեցի ժամանակակից անշունչ կառույցների արանքում վեհորեն վեր խոյացած, բաց վարդագույն այդ շինության ճարտարապետական հմայքները, սակայն, չնայած դրան, մինչև հիմա չեմ կարողանում մոռանալ կարոտով լեցուն ջութակի այն ակորդը, որը, թատրոնը տեսնելուն պես, հանկարծ թրթռաց իմ հոգում: Ծագանակագույն, մարմարյա սյունազարդ նախամուտքում տեսա թատրոնին տարեկից չուգունե մի նստարան և հանկարծ, հստակ հասկացա, որ ոչ միայն այս ամենը արդեն մեկ անգամ տեսել եմ, այլ նաև նստել եմ այստեղ՝ մետաքսյա երկար շրջազգեստ հագած: Մարմարյա այս աստիճաններով բարձրացել եմ նկարազարդ ծանր վարագույրներով և մուգ, թավշապատ բազմոցներով կահավորված հանդիսությունների դահլիճ: Ինչ-որ մեկի թեթև ստվերը, թիթեռնիկի պես նշմարվեց և անհայտացավ սյունաշարի հետևում ու ծծմբի հոտ զգացվեց... Տատյանան, որ գիդին ինչ որ խելացի հարցեր էր տալիս, ձուլվեց վաղուց արդեն թանգարան դարձած հանդիսությունների դահլիճի կիսախավարին, իսկ ես, վախենալով ու փորձելով հասկանալ, թե ինչ է կատարվում ինձ հետ, ապավինելով ներքին ձայնիս, տեղում կանգնած ծմռթվում էի ու վայելում երաժշտությունը, որը կարծես լցվում էր ամբողջ մարմնիս մեջ (դա, կարծեմ, Գլինկայի «Իսպանական նախերգանքն» էր): Դահլիճ մտնելով բախվեցի մուգ թավշե բազմոցին: Ծանր, ինձ համար անծանոթ նկարչի նկարազարդած վարագույրը ծածկում էր բեմը: Մարմնովս դող անցավ,— որտե՞ղ կարող էի այս ամենը տեսնել, չէ՞ որ մինչ այս երբեք չէի եղել Հարավային Ամերիկայում: Հետո, կարծեմ, լսեցի շրջազգեստների շրշյուն, ցածր ձայներ, ինչ որ ծանոթ մեկի հագի ձայնը և այնտեղ՝ ձախում, զգացի ինձ վրա կենտրոնացված տղամարդկային մի հայացք: Կկոցեցի աչքերս (բարեծին կնոջը վայել չէ մատնել սեփական զգացմունքները) և, պարզ է, օթյակում ոչ ոքի չտեսա: Հենց այստեղ մտածեցի, որ խենթացել եմ, բայց այդ միտքը ինձ ոչ մի տհաճություն չպատճառեց: Շուտով ինձ համակեց վախի զգացումը, ես ինչ որ անճանաչելի մի քանի հրպվեցի և անմիջապես ցանկություն առաջացավ իմ մեջ պահպանել այս տարօրինակ իրավիճակը: Մենք դուրս եկանք դահլիճից: Վենետիկյան հայելիներում ես կրկին նկատեցի ինչ որ մեկի ստվերը և կարծեմ թեթև հպում զգացի ու մտածեցի, որ հիմա կտեսնեմ մուգ սյունաշարով, հսկայական բյուրեղապակյա ջահով հյուրասրահ, որի պատին, կարծեմ աջ կողմում, կախված կլինի աստվածաշնչյան սյուժեով (թեման չեմ հիշում) մի որմնանկար: Չնայած այս ամենին, հստակ գիտեի, որ դեռ դարասկզբին, երբ թատրոնը համարվում էր քաղաքակրթության կենտրոն, ընդմիջումների ժամանակ հանդիսատեսները հանգստանում էին հյուրասրահում, իսկ տիկնայք սիրում էին դուրս գալ պատշգամբ, որպեսզի վայելեին երեկոյան զեփյուռը և գնահատեին օտար դերասանի ելույթը...

Մտանք մուգ սյունաշարով ընդարձակ սենյակ: Պարզվեց, որ այստեղ, բայց ձախակողմյան պատին, իրոք կար մի որմնանկար, որն, իրոք, աստվածաշնչյան թեմայով էր: Պատշգամբի լայն դուռը ճռնչաց, կարծես ողջունելով մեզ որպես հազվադեպ, երկար բացակայած հյուրերի: Այստեղ ես այնպես ուժեղ կամթեցի ոտքս, որ դրա պատճառով առաջացած կապույտը մի ամբողջ շաբաթ չէր անցնում: Իրականությունը, վառ արևը, մեքենաների աղմուկը, գիդի ձայնը միանգամից վերադարձան և ես այլևս չէի զգում իմ անհայտ ուղեկցի ներկայությունը՝ նա անհայտացել էր: Սակայն ես կորցրել էի հանգիստս: Երեկոյան ժամերին Տանյայի հետ խոսում էի հոգու վերակերպման մասին և եթե այն իրոք գոյություն ունի, ապա նախորդ կյանքում ես երևի կամ ձուկ եմ եղել, կամ՝ խեցգետին, որովհետև մի տեսակ հատուկ ձևով զգում էի ծովը: Հոգու վերաբնակեցման մասին տալիս էի բազմաթիվ հիմար հարցեր և, վերջապես, համարձակվեցի պատմել կատարվածի մասին: Տանյան շոյեց գլուխս և փորձեց հուսադրել ինձ, ասելով, թե ամեն բան կարգին է, որ իսկական խելագարները իրենց հիմար չեն համարում և որ իրենց կասկածները չեն խոստովանում ուրիշներին: Այն ժամանակ առաջին անգամ լսեցի դեժավյու բառը: Տանյան համոզված էր, որ ես գիտեմ, թե ինչի մասին է խոսքը, և որպեսզի գործընկերոջս աչքին անկիրթ չերևամ, ոչինչ չասացի և թողեցի այդ դեժավյուն մինչև վերադարձս Մոսկվա:

ԴԱ ՔԵՐԾՎԱԾՔԻ ՆՄԱՆ Է...

Սկզբում ես հարցում անցկացրի երկու սեռերին պատկանող իմ ընկերների շրջանում և թեթևացած շունչ քաշեցի. գրեթե յուրաքանչյուրը կյանքում գոնե մեկ անգամ այնպիսի տարօրինակ զգացողություն է ունեցել, որ իբր, ինչ որ ժամանակ արդեն եղել են տվյալ իրադրության կամ իրավիճակի մեջ:

Մանկությանս ընկերը՝ Յուրան, դեժավյուն հանդիպել էր հարավային մի հանգստավայրում: Երբ ճանապարհից հոգնած, նա դուրս է գալիս մեքենայից մի փոքր թարմանալու համար, զարմանքից քարանում է. ինքը այստեղ ինչ որ ժամանակ արդեն եղել է: Ահա ծանոթ ավազաթումբը, իսկ այնտեղ՝ հեռվում երևում է առագաստանավը, որը, չգիտես ինչու, ոչ մի ուղղությամբ չի լողում և հենց դա ԱՅՆ ԱՆԳԱՄ ապշեցրեց Յուրիկին: «Իսկ հիմա, շրջադարձից հետո դուրս կգա մի աղջիկ և կխնդրի իրեն հասցնել ավան,— հիշում էր ընկերս,— և հենց նույն պահին գրընգուն ձայնը հարցրեց, թե արդյոք ես Օչակովո չե՞մ գնում»:

Երկրային հրաշքների մասին բազմաթիվ պատմություններ լսելով, ծանոթ հոգեբույժների և հոգեբանների հետ տասնյակ հանդիպումներ ունեցա: Նրանց մեծամասնությունը լսելով մոգական դեժավյու բառը, հանգստացած շունչ էին քաշում ու ժպտում, կարծես ես նրանց ինչ որ անսովոր հաճոյախոսություն էի անում:

«Դեժավյուն», այսինքն տեսնվածը, մեր՝ հոգեբանների համար, նույնն է, ինչ որ քերծվածքը վիրաբույժների համար,— բացատրեց ինձ իմ խորհրդատուներից մեկը,— չէ՞ որ քո նկարագրած հրաշքները նորմալ են և ոչ մի բուժում չեն պահանջում»: Նա հանգամանորեն բացատրեց երևույթի առաջացման գործընթացը, չթողնելով որևէ հրաշք, առավել ևս՝ մահից հետո վերածնունդ ակնկալող ոչ մի հույս, չնայած, անկախ իմ աթեիստական դաստիարակությանը, հոգուս խորքում, այնուամենայնիվ, հավատում եմ դրան:

Մարդկային ուղեղը պայմանականորեն կարելի է համեմատել ժամանակակից համակարգչի հետ, որը հազարավոր մեգաբատ պիտանի և ոչ պիտանի տեղեկատվություն է ստանում: Այն ընկալում է այն ամենը, ինչ մենք լսում, տեսնում և զգում ենք: Ընդունելով հերթական հաղորդագրությունը, մեր բնական համակարգիչը վերամշակում է այն և անմիջապես ուղարկում պատասխանը: Այս գործընթացի ցանկացած փուլում, ֆիզիկական հոգնածության, ժամանակի գոտիների փոփոխության, անքնության, հոգեկան ուժեղ ցնցումների, էմոցիոնալ ծանրաբեռնվածության պատճառով կարող են որոշակի խախտումներ առաջանալ: Դեժավյուն ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ՝ «համակարգչի խափանում» հակադիր ռեակցիայի փուլում:

ՕՏԱՐ ԱՇԽԱՐՀԻ ԴՈՒՌԸ

Բժիշկ-ցավագրկող Նատաշան մի անգամ առավոտյան ժամը 9-ից մինչև ուշ երեկո անցկացնում է վիրահատարանում: Այդ ընթացքում խոնավ և գորշ փողոցը ծածկվում է փափուկ ձյան շերտով: Նատաշան, դուրս գալով հիվանդանոցից, քիչ է մնում վայր ընկնի՝ հանդիպելով մի անսպասելի տեսարանի: «Ես այնպիսի տպավորություն ունեցա, կարծես բացել էի օտար մի աշխարհի դուռը,— հիշում էր նա,— միայն պատկերացրու. համակ լռություն (երևի այդ ժամանակ քաղաքային ամբողջ տրանսպորտը քարացել էր լուսաֆորի տակ), շուրջը ամեն բան խորասուզված է անհավանական, նուրբ յասամանագույն լույսի մեջ (նեոնային լույսի և ձյան գունային էֆեկտ) և ծառեր, որ ձյան ծանրությունից կռացել են ու իրենց սպիտակ տեսքով այլմոլորակայինների էին նմանվում: Այս տեսարանը տևեց մի քանի րոպե, հետո զրնգաց տրամվայը, բուժքույրը ինչ որ բան բղավեց և ես անմիջապես վազեցի կանգառ»:

Դեժավյուի մասին արտիս ուզածի չափ խոսելով և կարդալով ակադեմիկոս Սեմենսկու հրատարակած գիտական աշխատությունները, մի տեսակ տխրեցի: Ստացվում է, որ աշխարհում հրաշքներ չե՞ն լինում: Սակայն, չնայած իմ հետազոտությունների ընթացքում շատ նոր բաներ իմացա և նույնիսկ սովորական երևույթներին սկսեցի այլ աչքերով նայել, հրաշքներից հրաժարվել, այնուամենայնիվ, չեմ պատրաստվում: Չէ՞ որ առանց հեքիաթների կյանքը տխուր է, առավել ևս, որ Մանաուսի բոլոր բնակիչները հաստատ գիտեն, որ օպերայի թատրոնը լի է ուրվականներով...

Լարիսա ՄԱՏՐՈՍԵՆԿՈ

Հայտարարություն

Մրցույթ

ՀՀ ԳԱԱ նախագահությունը հայտարարում է մրցույթ՝ ՀՀ ԳԱԱ հիմնակազմ գիտական գրադարանի տնօրենի թափուր տեղի համար:

ՀՀ ԳԱԱ հիմնակազմ գիտական գրադարանի տնօրենի թեկնածությունը կարող են առաջադրել ՀՀ ԳԱԱ գրադարանային խորհուրդը, գրադարանի գիտական խորհուրդը, գրադարանի գիտական կոլեկտիվը, այլ գիտական հաստատությունների և բուհերի գիտական խորհուրդները:

Տնօրենի թեկնածությունը կարող է տրվել նաև ինքնաառաջադրմամբ:

Մրցույթին մասնակցել ցանկացողները, սույն հայտարարությունը տպագրվելու օրվանից մեկ ամսվա ընթացքում ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս-քարտուղարին ներկայացնում են հետևյալ փաստաթղթերը՝

1. Դիմում՝ մրցույթին մասնակցելու համար,
2. Համապատասխան կազմակերպության գիտական խորհրդի երաշխավորությունը,
3. Կադրերի հաշվառման անձնական թերթիկ,
4. Գիտական աստիճանի և գիտական կոչման վկայականների պատճենները,
5. Քաղվածք աշխատանքային գրքույկից:

ՀՀ ԳԱԱ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅՈՒՆ

Թիֆլիս, ՀՅԴ-ի առաջին ֆիդայական խումբը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ 80-ԱՄՅԱԿԻՆ, ՍԱՐԴԱՐԱՊԱՏԻ ԵՎ ԱՊԱՐԱՆԻ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԵՐԻ ՀՈԲԵԼՅԱՆՆԵՐԻՆ ՆՎԻՐՎԱԾ ՄԵՐ ԹԵՐԹԻ ԲԱՑԱՌԻԿԸ՝ ՄԱՅԻՍԻ 28-ԻՆ:

ԹԵՐԹԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒՄԸ ՀՈՎԱՆԱՎՈՐԵԼ Է «ՏԻԳՐԱՆ ՄԵԾ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆԸ:

Արքայադուստր Մարիամ Բագրատունի՝ Սյունյաց իշխանուհի

Իններորդ դարի երկրորդ կեսին Հայաստանը վստահորեն ընթանում էր դեպի անկախության վերականգնումը, զոհողություններով լի պայքարը տալիս էր արդյունքը: 862 թվականին երկրի փաստացի կառավարիչ արաբները ճանաչեցին Բագրատունի գահերեցին, տոհմի ավագ («ազգապետ») Աշոտ Բագրատունուն:

Աշոտը մեծ հեղինակություն ուներ երկրում, նա համախմբեց հայկական իշխանական տները, կազմակերպեց նրանց ռազմաքաղաքական դաշնակցությունը և գլխավորեց այն:

Ֆեոդալների համագործակցության համակարգում կարևոր դեր էին կատարում իշխանական տների ազգակցական-խնամիական կապերը: Բագրատունի ազգապետը նույնպես մեծ տեղ էր տալիս այդ կապերին: Նրա դուստրերից երկուսը կնության էին տրված հայ ամենաազդեցիկ իշխանական տների գահերեցներին, Սոփին՝ Վասպուրականի Արծրունի իշխանին, իսկ Մարիամը՝ Սյունիքի իշխաններից մեկին՝ Գեղարքունիքի գահակալ իշխան Վասակ Գաբուռին:

Վասակը Աշոտ Բագրատունու հավատարիմ վասալներից էր և զինակիցը, բայց նա մահացավ երիտասարդ հասակում, թողնելով երեք որդի (Գրիգոր, Սահակ և Վասակ): Նրանց մանկահասակության պատճառով իշխանության կառավարումը անցավ Մարիամին:

Մարիամը բարեկիրթ և բարեպաշտ կրոնասեր էր, հովանավորում էր ուսումը, հոգևորական դասը: Այդ դարաշրջանում ուսումը, գիտությունը կենտրոնացած էին վանքերում: Մարիամը ցանկանալով ստեղծել հոգևոր-ուսումնական կենտրոն, 874 թ. Սևանա կղզում հիմնեց վանք, կառուցեց երեք եկեղեցիներ՝ Առաքելոց (հետագայում կոչվեց ս. Կարապետ), Աստվածածին (Մեծ եկեղեցին) և ս. Հարություն (այժմ կիսավեր), նվիրեց վանքին գյուղեր, զարդարեց սպասքով:

Նորաստեղծ վանքում հավաքվեցին կրոնավորներ, նրանց մի մասը դարձան խոշոր հոգևոր, նույնիսկ պետական գործիչներ (կաթողիկոսներ Մաշտոցը, Հովհաննես Դրասխանակերտցին և այլն):

Դրանով չի սահմանափակվում Մարիամի եկեղեցանպաստ բարեգործությունը: Մի քանի տարի անց, նա հիմնեց նոր վանք՝ Շողագա գյուղում (ներկայիս Գեղարքունիքի մարզի Ջրաձորի մոտ): Այստեղ կառուցվեց Պետրոս առաքյալի անունով եկեղեցի՝ ի հիշատակ իր վաղամեռիկ ամուսնու: Մարիամը այստեղ ևս վանքին նվիրեց գյուղեր: Սյունյաց տոհմական պատմիչ Ստեփանոս Օրբելյանը հաղորդում է, որ Մարիամը «շինէ մեծապայծառ եկեղեցին ի Շողուագայ յանուն սրբոյ առաքելոյն Պետրոսի...» և կարգեց այնտեղ կրոնավորներ, գնեց Շողագա գյուղը (որն այդ ժամանակ արաբների ձեռքում էր) վճարելով 60 հազար դրամ և նվիրեց վանքին, ազատելով վերջինը բոլոր հարկերից:

Մարիամի եկեղեցանպաստ գործը դառնում է օրինակելի, նրա ազգականներն ու հարազատները հետևում են նրան:

Պատմիչ Ստեփանոս Օրբելյանի վկայությամբ նրա որդիները՝ Գրիգորն ու Սահակը, հետևելով մոր օրինակին, նույնպես կառուցում են եկեղեցիներ, Գրիգորը (Սյունյաց իշխան Գրիգոր-Սուփան) կառուցումներ կատարեց Կոթի գյուղաքաղաքում (ս. Աստվածածին եկեղեցի), իսկ Մաքենացոց հին վանքում կառուցեց նոր՝ գմբեթավոր եկեղեցի: Սահակը իր կողմից կառուցեց Նորատուսի եկեղեցին:

Մարիամի եղբայրը՝ հայոց սպարապետ Շապուհ Բագրատունին «բարի նախանձով» քրոջ եկեղեցաշինությանը, կառուցեց Վանեվանի (Կթանոցի) ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցին, ինքը Մարիամը մասնակից էր եկեղեցու գործունեությանը, դառնալով եկեղեցու «վերակացու և տեսուչ»: Փաստորեն եկեղեցու գործունեությունը գտնվում էր Մարիամի հսկողության տակ:

Մարիամի եկեղեցանպաստ գործունեությունը տևեց բավական երկար ժամանակ, մի քանի տասնամյակ:

Նա տեսավ Հայաստանի անկախության վերականգնումը և իր հոր թագավորությունը (Աշոտ Ա. Բագրատունին, թագավորեց 885—890 թթ.): Հորը հաջորդեց իր եղբայր Սմբատ Ա-ն (890—914):

Ցավոք, Սմբատի և ամբողջ երկրի խաղաղ շինարարությունը խանգարվեց արաբների կողմից, որոնք ձգտում էին ամեն գնով վերանվաճել Հայաստանը: 910 թ. Ձկնավաճառ վայրում (ներկայիս Ապարանի մոտ) տեղի ունեցավ ճակատամարտ, որտեղ Սմբատ թագավորը պարտություն կրեց: Դրանից հետո Ատրպատականի Յուսուփ Ամիրն ավերեց երկիրը, շատ իշխաններ հալածվեցին, թշնամին ներխուժեց նաև Գեղարքունիք գավառ:

Մարիամ իշխանուհին, Վասակ և Սահակ որդիների հետ, նախ փորձեց ապաստան գտնել Սևանա կղզում, բայց արաբները պատրաստվեցին հարձակվել կղզու վրա, ուստի Մարիամը որդիների հետ նավակներով հեռացավ կղզուց և անցավ Միափոր գավառ (ներկայիս Դիլիջանի և Կարմիրի սահմաններում): Արաբները հետապնդեցին նրանց, այդ ժամանակ Մարիամին ուղեկցող զինվորները որդիների գլխավորությամբ անսպասելի ետ դարձան, հարձակվեցին հետապնդողների վրա և ջարդ տվեցին թշնամուն: Իշխանուհուն հասցրեցին Գարդման (այժմ Տավուշի մարզ) և Արցախ: Չնայած դրան, Մարիամը, որն արդեն հասակն առած կին էր, չդիմացավ փորձություններին և շուտով մահացավ: Մի քանի տարի անց, երբ արաբները վտարվեցին Գեղարքունիքից, որդիները մոր դին տեղափոխեցին Շողագա վանք և «շքեղագույն պատվով ու աշխարհաժողով հանդիսիվ» թաղեցին եկեղեցու մոտ: Ենթադրվում է, որ եկեղեցուց մի քանի մետր հեռավորությամբ կանգնում փոքրիկ եկեղեցին կառուցվել է Մարիամի գերեզմանի վրա:

Մարիամ արքայադուստրը 9-րդ դարի հայ ազգային կանանց շարքում ունի իր պատվավոր տեղը: Նա առաջիններից էր (գուցե առաջինը), որն օգտվելով նպաստավոր պայմաններից, սկսեց կառուցել եկեղեցիներ և հիմնել նոր վանքեր: Դա Բագրատունյաց ժամանակաշրջանում լայնածավալ եկեղեցաշինության սկիզբն էր: Գեղարքունիքի գավառը և Սևանա կղզին եկեղեցաշինության առաջնեկներն էին, իսկ Մարիամի հիմնած Սևանա վանքը ժամանակի ընթացքում դարձավ արքունիքի հոգևոր գործիչների դարբնոց: Նրա վանականներից էին կաթողիկոսներ Մաշտոցը (897—98), Հովհաննես Դրասխանակերտցին (898—929), Ստեփանոս Գ. Սևանցին (969—972), Սարգիս Ա. Սևանցին (992—1019):

Մարիամի նախաձեռնությանը հետևեցին շատերը:

Մարիամի գերեզմանը գտնվում է Շողագա վանքում, արժանի է հարգանքի և խնամքի: Այն պետք է դառնա տեղացիների և հյուրերի ուխտատեղի:

Մեծ հայրենասեր իշխանուհին արժանի է դրան:

Ռաֆայել ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ
Պատմական գիտությունների դոկտոր

ԻՆՏԵՐՆԵՏ՝ այսքան մոտիկ, այդքան հեռու

Մեր ընթերցողները հիշում են «Գիտություն» թերթի հրապարակումներից մեկը, որով մենք ջանում էինք հովանավորել ՀՀ ԳԱԱ ընդհանուր և անօրգանական քիմիայի ինստիտուտի լաբորատորիայի վարիչ, տեխնիկ. գիտությունների թեկնածու Ռիմա Մանուկյանի բազմաթիվ գյուտերից մեկի՝ ջրերը նավթաթափոններից մաքրելու եղանակի արտոնագրի ստացման խնդիրը: Բանն այն էր, որ գիտնականը միջոցներ չունենալու պատճառով, Ռուսաստանի Դաշնության Արտոնագրերի և ապրանքանիշերի գործակալությունից չէր ստանում իր Արտոնագիրը: Խմբագրությունը նաև խոստացել էր Ռ. Մանուկյանին՝ այդ գյուտի մասին տեղեկատվությունը մտցնել ԻՆՏԵՐՆԵՏ ցանց:

Անցել են ամիսներ և ահա ուրախալի լուր. Ռ. Մանուկյանը Մոսկվայից վերջապես ստացավ իր գյուտի Արտոնագիրը: Մենք կատարել ենք նաև տեղեկատվությունը ԻՆՏԵՐՆԵՏ ցանց մտցնելու մեր խոստումը: Միայն թե այս հարցում հարկ է մի փոքր պարզաբանում: Ոգևորված այն բանից, որ մեր համակարգում էլ ստեղծված է ԻՆՏԵՐՆԵՏ ծառայություն, տեղեկատվությունը հանձնվեց համապատասխան բաժին: Ասացին, որ անգլերենից բացի,

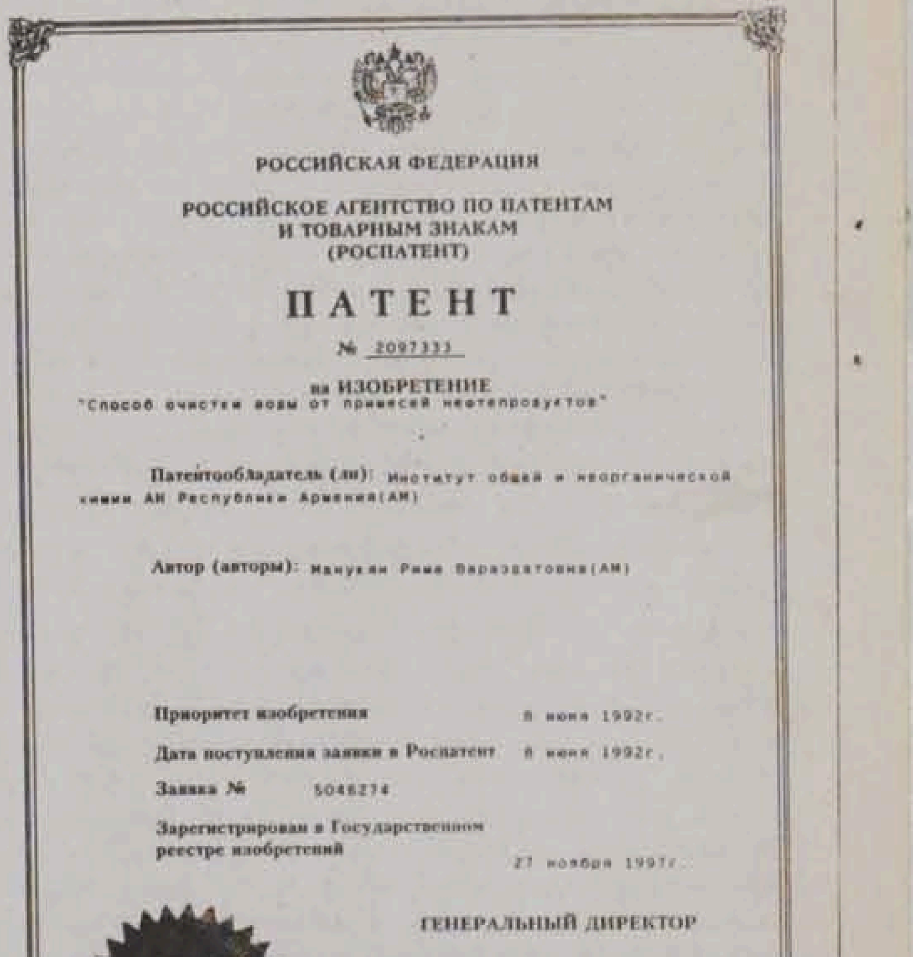
РОССИЙСКАЯ ФЕДЕРАЦИЯ

РОССИЙСКОЕ АГЕНТСТВО ПО ПАТЕНТАМ И ТОВАРНЫМ ЗНАКАМ (РОСПАТЕНТ)

ПАТЕНТ

№ 2097331

на ИЗОБРЕТЕНИЕ

«Способ очистки воды от примесей нефтепродуктов»

Патентообладатель(ли): Институт общей и неорганической химии АН Республики Армения(AM)

Автор (авторы): Манукян Рима Вараздатовна(AM)

Приоритет изобретения 8 июня 1992г.

Дата поступления заявки в Роспатент 8 июня 1992г.

Заявка № 5046274

Зарегистрирован в Государственном реестре изобретений 27 ноября 1997г.

ГЕНЕРАЛЬНЫЙ ДИРЕКТОР

անհրաժեշտ է կցել հայերեն տարբերակը ստուգելու համար: Պահանջը կատարվեց անհապաղ: Մեկ ամիս անց տեղեկատվությունը վերադարձվեց խմբագրություն՝ «հանձնման և ենթակայության կարգը չպահպանելու պատճառով»: Ոչի՜նչ, լրագրողներս ոչ միայն համառ ենք, այլև հնարամիտ: Հիշենք հանրահայտ պատմվածքի իմաստուն խոսքերը՝ «Աստված մեկն է, հույսի դռները՝ հազար»: Եվ ահա, անցնելով այդ դռներից մեկով, տեղեկատվությունը պարունակող մեր ծրարը հանձնվեց «Սաբերա-տուր—Սևան ավիաընկերությանը» և մի քանի ժամ հետո արդեն Փարիզում էր: Երկու օր անց՝ ԱՄՆ-ում: Ստանալով այն, մեր բարեկամները նույն պահին մտցրել են ԻՆՏԵՐՆԵՏ: Այսպիսով, եթե մեր գրությունը խմբագրություն—հարևան մասնաշենք—խմբագրություն ճանապարհը անցավ 40 օրում, այն էլ ապարդյուն, ապա նույն ծրարը խմբագրություն, այսինքն՝ Երևան—Փարիզ—Դալլաս—ԻՆՏԵՐՆԵՏ ճամփան անցավ ընդամենը... 3 օրում և հանգրվանեց համաշխարհային տեղեկատվության համակարգում, այն էլ առանց բարդույթների ու քննարկումների, մակագրությունների և հավաստիացումների, բացատրությունների ու ամբիցիաների: Հիրավի՝ հիանալի տարբերակ: Թերևս մի վտանգ կա՝ չափից մեծ է Գինեսյան գրանցում ստանալու հնարավորությունը: Բայց դե այնքան մեծ է Գինեսում գրանցվելու համար հայաստանցիների հերթը, որ մենք մինչև 21-րդ դար կարող ենք հանգիստ լինել: Իսկ 21-րդում ԻՆՏԵՐՆԵՏ-ին հաստատ կփոխարինի մի նոր միջոց: Այնպես որ, պարոններ, եթե ուզում եք 21-րդ դարում օգտվել հեռակապի այդ միջոցներից, այսօրվանից ձեռք բերեք ծրարներ՝ ամերիկյան նամականիշներով: Այդպես ապահով է և հուսալի:

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

(Սկիզբը՝ 3-րդ էջում)

ծող և ստացիոնար նոր օջախներ: Այս առումով անասնապահական նորատիպ գյուղացիական տնտեսությունների հսկայական ցանցի համար հրատապ և կարևոր հիմնախնդիր է մնում տնտեսություններում կայուն համաճարակային ապահովություն ընտեղծելու հարցը: Խնդրո հարցի գործնական բաղադրամասն է կազմում վարակիչ հիվանդությունների կանխարգելման և պայքարի համար անհրաժեշտ պատվաստանյութերի, ախտորոշիչների և այլ կենսապատրաստուկների ձեռքբերման և դրանց համապատասխան կիրառության դժվարությունը, որ նույնպես տեղատրվություն է ապրում՝ միջոցների սղության պատճառով: Ներկայումս համաճարակային միջոցառումներն իրականացվում են միայն անասնաբուժական պետական տեսչության վարչության կողմից՝ խիստ սահմանափակ չափերով, որի հետևանքով գլուխ են բարձրացրել մեզանում նախկինում հազվագյուտ համարվող հողային վարակները՝ սիբիրախտը, խշխշան պալարը, բրադզոտը և այլն:

Այժմ որոշակի նշանակություն է ստանում նաև վարակիչ հիվանդությունների հանդեպ պետական սահմանի (հատկապես Թուրքիայի և Իրանի տեղամասում) պահովությունը, «էկզոտիկ հիվանդությունների» վտանգը:

Անասնապահությանը զգալի տնտեսական վնասներ են պատճառում նաև ոչ վարակիչ հիվանդությունները՝ շնչուղիների և մարսողական համակարգի հիվանդությունները, որոնք արտահայտվում են թոքաբորբի և փորլուծի ձևով (հատկապես մատղաշի մոտ, որ առիթ է հանդիսանում մեծ անկումների: Վերարտադրական գործունեությանը զգալի վնասներ են պատճառում գինեկոլոգիական հիվանդությունները, որոնք ուղեկցվում են կենդանիների անպտղությամբ:

ՀԳԱ-ի գիտնականների կողմից վարակիչ հիվանդությունների բուժման և կանխարգելման համար առաջարկվել են **աէրոզոլաթերապիայի և աէրոզոլապրոֆիլակտիկայի** մեթոդներ և նոր դեղախառնուրդ:

Մեղրիա ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ
ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարին առընթեր գիտամեթոդական խորհրդի գիտական քարտուղար, գյուղ. գիտությունների դոկտոր

«ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ»

Գլխավոր խմբագիր՝ Վլադիմիր ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

Երևան—19, Մարշալ Բաղրամյան 24 դ, հեռախոս՝ 22-44-26:
«Տիգրան Մեծ» ՓԲԸ հրատարակչություն: Դասիչ՝ 69288, գրանցման վկայական՝ 448: Ստորագրված է տպագրության՝ 15.05.98 թ. (3434—3443):

Թերթի հովանավորն է «ԿԱՆԱՉ» ՓԲԸ

«ГИТУТЮН» («Наука») — газета НАН РА